

... Er det noen jeg kan snakke med ? ...

Tolk-ledsagertjeneste for personer med
medfødt døvblindhet

Prosjektrapport

Kari Schjøll Brede, Tonhild Strand Hauge og
Else Marie Svingen (red)

Skådalen kompetansesenter, Oslo 2008

Publication No. 27

Rapporten kan bestilles fra:

Skådalen kompetansesenter

Telefon: +47 22 70 37 00

Fax: +47 22 70 37 01

E-post: skadalen@statped.no

www.statped.no/skadalen

© 2008

Skådalen kompetansesenter

Postboks 13, Slemdal, 0710 Oslo

Trykkeri: Designtrykkeriet AS, Bergen

ISBN 978-82-91655-28-4

ISSN 0807-5263

Innhold

Forord	5
Kapittel 1 Bakgrunn for prosjektet	7
Kapittel 2 Organisering og gjennomføring	12
Kapittel 3 Kommunikasjon med døvblindfødte	18
Kapittel 4 Resultater	25
Kapittel 5 Konklusjoner og anbefalinger	48
Referanseliste	54
Anbefalt litteratur	57
Vedlegg 1 Fra «Funktionsnedsættelsen medfødt døvblindhet»	58
Vedlegg 2 Tolkeforbundets yrkesetiske retninglinjer	60
Vedlegg 3 Adresser	62

Forord

Tre deltakere med medfødt døvblindhet har deltatt i prosjektet, og de er brukere av veiledningstjenesten på Regionsenteret for døvblinde, Skådalen kompetansesenter. Vi ønsker å si takk til alle tre, samt til deres pårørende og ansatte hvor deltakerne bor, arbeider eller går på skole. Uten dette samarbeidet hadde ikke dette prosjektet latt seg gjennomføre.

Prosjektet er gjennomført i samarbeid mellom NAV Hjelpemiddelsentralene i Akershus og Oslo og Regionsenteret for døvblinde ved Skådalen kompetansesenter. Prosjektledelsen har ligget hos Skådalen kompetansesenter, som var ansvarlig for framdriften og koordineringen av arbeidet i prosjektet.

Styringsgruppa har vært sammensatt av lederne ved de to tolketjenestene, tolk-ledsagerne og personer som har kontakt med brukerne fra Regionsenteret for døvblinde.

Foreliggende rapport omhandler perioden fra prosjektet startet i mars 2005 og fram til sommeren 2007. Prosjektet blir fulgt opp overfor den enkelte deltaker innenfor anbefalte områder, dette for å få nødvendige erfaringer med enkelte problemstillinger vi har sett gjennom den første perioden.

For å lette skriveprosessen har vi i denne rapporten brukt betegnelsene *tolk* og *tolketjeneste* selv om den korrekte betegnelsen er *tolk-ledsager* og *tolk-ledsagertjeneste*. På samme måte brukes enkelte ganger betegnelsen *døvblindfødt* eller *døvblind* når vi omtaler *personer med medfødt døvblindhet*. Målgruppen omtales nærmere i kapittel 1.

Alle prosjektmedarbeiderne har bidratt til denne rapporten:

- Annette Wilhelmsen Hansen, leder NAV Hjelpemiddelsentralen Akershus
- Torunn Kvarme Aurstad, tolk-ledsager NAV Hjelpemiddelsentralen Akershus

PROSJEKTRAPPORT

- Lene Hageløkken, leder NAV Hjelpemiddelsentralen Oslo
- Lisbeth Somby, tolk-ledsager NAV Hjelpemiddelsentralen Oslo
- Beate Rødningsby, frilans tolk-ledsager
- Kari Schjøll Brede, frilans tolk-ledsager
- Else Marie Svingen, seniorrådgiver, Regionsenter for døvblinde, Skådalen kompetansesenter
- Tonhild Strand Hauge, leder Regionsenter for døvblinde, Skådalen kompetansesenter

I løpet av prosjektperioden ble det visse endringer i stillinger og organisering av tolketjenestene. I dag er de to tolkesentralene i Oslo og Akershus slått sammen til en virksomhet.

Oslo, juni 2008

redaktørene

Kapittel 1

Bakgrunn for prosjektet

Personer med døvblindhet har siden 1986 hatt lovfestet rett til tolk-ledsagertjeneste til bruk i dagliglivets gjøremål (jfr. Lov om Folketrygd 2008). Imidlertid brukes tjenesten hovedsakelig av personer med ervervet døvblindhet. Personer med medfødt døvblindhet har bare unntaksvis brukt rettigheten. Prosjektet kom i gang etter initiativ fra Regionsenteret for døvblinde, Skådalen kompetansesenter, på bakgrunn av kjennskap til enkelte personer med *medfødt* døvblindhet, som man antok kunne ha nytte av å bruke den etablerte tolk-ledsagertjenesten. Regionsenteret ved Skådalen kompetansesenter har ansvar for å yte tjenester til døvblinde i Oslo, Akershus, Hedmark, Oppland, Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag. Brukerne som deltok i prosjektet hadde fylkestilknytning i Oslo og Akershus.

Regionsenteret ved Skådalen kompetansesenter er et av fire regionsentre for døvblinde, som siden 1999 har hatt ansvar for oppfølging av tilmeldte personer med medfødt døvblindhet og personer med ervervet døvblindhet, både på individ og systemnivå. Nasjonalt kompetansesystem for døvblinde er i dag tilknyttet Helse Sør-Øst RHF, som handler på oppdrag fra Helse- og omsorgsdepartementet.

Det statlige kompetansesystemet for *døvblindfødte* ble imidlertid etablert allerede i 1992, som del av det statlige spesialpedagogiske støttesystem (Statped). Dette var starten på en mer systematisk oppfølging av personer med medfødt alvorlig grad av kombinert syns- og hørselshemming/døvblindhet, samt deres nære nettverk. Oppfølging på individnivå gav økt kunnskap om medfødt døvblindhet som funksjonsnedsettelse og kunnskap om den risiko manglende betingelser for kommunikasjons- og språkutvikling representerer for denne målgruppen. Systematisk oppfølging og økt kunnskap førte til at barn, ungdom og voksne med medfødt døvblindhet fikk tilgang til mer kunnskapsrike og kompetente samspills- og kommunikasjonspartnere.

Allikevel, som tittelen på denne rapporten antyder – ”*er det noen jeg kan snakke med?*” – er det fremdeles et misforhold mellom mange av de døvblindfødtes behov for kommunikasjons- og språkmiljø og det som faktisk tilbys dem i vårt samfunn. Det finnes pr. i dag kun to bomiljø for voksne døvblindfødte personer som er spesielt tilrettelagt med tilpasset kommunikasjonsmiljø for døvblinde. Utvikling av spesialiserte bomiljø for døvblindfødte personer har vært mulig å realisere fordi disse bomiljøene har vært nært knyttet opp til fagmiljøene ved to regionsentre for døvblinde. Kommunale boliger som tilbys døvblindfødte personer med omfattende hjelpebehov, er stort sett *ikke* tilrettelagt med hensyn til kommunikasjons- og språkbetingelser.

Kunnskapsutviklingen på døvblindefeltet de siste 20 år, på området sosialt samspill, kommunikasjon og medfødt døvblindhet, har hatt stor betydning for døvblindfødte personer og deres nettverk. Ser vi tilbake på den døvblindefaglige historie var personer med medfødt døvblindhet først og fremst betegnet som mentalt retarderte, uten at en slik diagnose ble sett i sammenheng med sansefunksjonsnedsettelse og manglende tilgang på kommunikasjon og språk. Hvis ikke språkutvikling ”kom i gang”, hadde man heller ikke forventninger til at døvblindfødte var i stand til å kommunisere gjennom et symbolspråk. I sentralinstitusjoner for psykisk utviklingshemmede ble døvblindfødte tidligere ofte betegnet som ”ikke opplæringsdyktige”. Kunnskap om kommunikasjon hos døvblindfødte, om anvendelsen av taktile kommunikasjonsformer, om taktilisering av tegnspråk og tegn som støtte til tale har bidratt til å skape mer kompetente partnere. Døvblindfødte har således fått utviklingsmuligheter som samsvarer bedre med deres kognitive potensial og dermed fått tilgang til den sosiale kulturen de er født inn i.

Selv om holdningene til døvblindfødte personer har endret seg, fra å se på manglende utviklingsmuligheter, til å betrakte døvblindfødte som tenkende og kommuniserende personer, er det fortsatt store utfordringer for nærpersoner og fagmiljø. Tilrettelegging av betingelser for kommunikasjon og språkutvikling står helt sentralt og behovet for individuelle tilpasninger er stort. Tilgang til tolk-ledsagertjeneste kommer som en naturlig følge av denne utvikling. Enkelte tidligere utprøvinger av tolk-ledsagertjeneste for døvblindfødte personer har vært vellykket og har gitt optimisme i fagfeltet i forhold til å kunne lykkes med dette for flere brukere. Gjennom disse erfaringene (Raanes 1993, Mjøen 1995, Haug 1996, Rieber-Mohn 2000 og Endresen og Rieber-Mohn 2004) har man konkludert med at tolk- og ledsagerfunksjonen representerer en kompetanse som er et verdifullt tilskudd til sosial og kommunikativ utvikling og funksjon for personer med medfødt

døvblindhet. I et helhetlig opplegg kan tjenesten bidra med viktige ressurser for økt selvstendighet, aktivitet og livskvalitet hos den enkelte.

1.1. Problemstilling

En forutsetning for å komme i dialog med en døvblindfødt person er at partneren kjenner den døvblindfødtes historie og kommunikasjonsformer. Dette er i noen grad viktig for alle mennesker som skal bruke tolk, men er særlig uttalt for personer i denne målgruppen. Tolk-ledsagere formidlet på ordinær måte, gjennom tolketjenestens formidlingstjeneste, fungerer derfor som regel ikke for personer med medfødt dövblindhet.

Hvordan er det mulig å gi personer med medfødt dövblindhet et tilbud om tolk-ledsager gjennom tolketjenesten?

Med utgangspunkt i denne problemstillingen har hovedmålet i prosjektet vært å bidra til tilgang til tolk-ledsagertjeneste for personer med medfødt dövblindhet. Retten til å *kommunisere* er for oss en selvsagt menneskerett, derfor skal også døvblindfødte personer ha rett til å bli forstått og ha tilgang til personer det går an å kommunisere med.

Prosjektets delmål var derfor å fremskaffe kunnskap og erfaringer vedrørende betingelser og tilpasninger, som er nødvendig for at personer med medfødt dövblindhet skal kunne bruke den ordinære tolketjenesten. Spørsmål som i en innledende fase ble aktualisert var:

- Med utgangspunkt i tolkeutdanningen og retningslinjer for bruk av tolk, hva er en ”vanlig” tolkerolle, og hva skal eventuelt forandres for at den skal passe til tolking for personer med medfødt dövblindhet?
- Med utgangspunkt i kunnskap om medfødt dövblindhet – hvilke kunnskaper må en tolk-ledsager eventuelt tilegne seg for å yte tolketjeneste til personer med medfødt dövblindhet?
- Har denne nye gruppen brukere mulighet for å få tilgang til tolketjenesten nå, og på hvilken måte bør tilbudet organiseres?

1.2. Personer med medfødt dövblindhet

Siden døvblindfødte personer ikke har vært brukere av tolketjenesten vil vi innledningsvis beskrive dövblindhet og peke på noen forskjeller mellom medfødt dövblindhet og ervervet dövblindhet.

Døvblindhet er en meget sjelden funksjonsnedsettelse. Ved de 4 region-sentra for døvblinde i Norge er det pr. 31.12.2006 tilmeldt 138 barn, unge

og voksne personer i gruppen medfødt døvblindhet. Til sammenligning kan nevnes at det er tilmeldt i alt 335 personer i gruppen ervervet døvblindhet. I brukergruppen totalt sett er det til enhver tid noen under utredning med hensyn til identifisering av døvblindhet.

Når alvorlig nedsatt syns- og hørselsfunksjon er medfødt eller oppstår før språket er etablert brukes betegnelsen ”medfødt døvblindhet”. Personer med medfødt døvblindhet er en heterogen gruppe, mange har også andre funksjonsnedsettelse og de fleste har helt spesielle behov for tilrettelegging i forhold til utvikling av sosialt samspill, kommunikasjon og språk.

Det har siden 1978 eksistert en nordisk definisjon av døvblindhet. Siden kunnskapen omkring døvblindhet og forståelsen av handikapbegrepet internasjonalt har endret seg de siste årene, ble det fra faglig hold uttrykt et behov for å revidere definisjonen slik at den ble mer tidssvarende. Arbeidet med revidering av definisjonen er utført av en nordisk arbeidsgruppe bestående av fagpersoner og brukerrepresentanter. En engelsk utgave med kommentarer og utdyping var ferdig i 2006, en norsk oversettelse ble utarbeidet i 2007.

”Definisjonen:

Døvblindhet er en spesifikk funksjonshemming.

Døvblindhet er en kombinert syns- og hørselshemming. Den begrenser en persons aktiviteter og hindrer full deltakelse i samfunnet i et slikt omfang at det krever at samfunnet støtter med særlig tilrettelagte tjenestetilbud, tilpasning av omgivelsene og/eller tekniske hjelpemidler.

Kommentarer til og utdyping av definisjonen

1. Syn og hørsel er avgjørende for å kunne motta informasjon. En nedsettelse av disse to sansene som gir informasjon over avstand vil derfor øke behovet for å bruke de sanser som er egnet til å motta informasjon innenfor rekkevidde (taktilt, kinestetisk, haptisk, lukt og smak), og støtte seg til hukommelse og trekke logiske slutninger.

2. Type og omfang av spesifikke tilpasninger i omgivelser og tjenestetilbud avhenger av:

- tidspunktet for når døvblindheten inntrådte, sett i forhold til kommunikasjonsutvikling og språktilegnelse
- graden av syns- og hørselshemmingen, om den er kombinert med andre funksjonshemminger og om den er stabil eller progredierende.

3. En person med døvblindhet kan være mer funksjonshemmet i én aktivitet og mindre funksjonshemmet i en annen. Derfor er det behov for at hver enkelt aktivitet og deltakelse i denne vurderes hver for seg. Varierende funksjonsevne i den enkelte aktivitet og deltakelse i denne kan videre være påvirket av forhold i omgivelsene samt av individuelle personlige forhold.

4. Døvblindhet medfører varierende behov for at alle aktiviteter tilpasses individuelt, og spesielt når det gjelder:

- enhver form for informasjon
- sosialt samspill og kommunikasjon
- orientering i rom og fri bevegelse
- dagliglivets gjøremål
- krevende nær-aktiviteter, herunder lesing og skriving.

Tilpasningene skal utføres i et likeverdig, involverende samarbeid mellom personer med døvblindhet og deres omgivelser. Det er samfunnets ansvar at dette skjer.

5. Ved tilrettelegging av tjenestetilbud og tilpasning av omgivelsene er det behov for en tverrfaglig tilnærming, samt spesifikk viten i tilknytning til døvblindhet.” (Nordisk definisjon 2007)

Som et forarbeid til revisjon av ”Nordisk definisjon av døvblindhet” ble det utarbeidet en ”*Nordisk vejleder på området medfødt døvblindhet*” i 2004. Denne veilederen inneholder beskrivelser av populasjonen, identifisering av målgruppen og behov for habilitering og personalopplæring:

”De personer med medfødt døvblindhed, vi i dag kender i de nordiske lande, udgør en meget heterogen gruppe både når det gælder omfanget af det kombinerede sansetab, kognitive potentialer og eventuelle øvrige funktionsnedsættelser. Gruppen kan dog inddeles i 4 hovedgrupper ind delt efter syns- og hørehæmningernes omfang:

1. Personer som er helt døde og helt blinde
2. Personer som er blinde og har bevaret funktion fra høresansen
3. Personer som er døde og har bevaret funktion fra synssansen
4. Personer som har bevaret funktion fra både syns- og høresansen”

(Andersen m.fl., 2004)

Kapittel 2

Organisering og gjennomføring

2.1. Organisering

I prosjektperioden fra våren 2005 til sommeren 2007 er tolk-ledsagertjenesten prøvd ut overfor 3 deltakere med medfødt døvblindhet (heretter benevnt som tolkebrukere). Alle 3, inklusive deres nettverk, får tjenester fra Regionsenteret for døvblinde, Skådalen kompetansesenter og er hjemmehørende i fylkene Akershus og Oslo. Personene er i alderen 18-30 år og bruker ulike, sammensatte kommunikasjonsformer. Alle har redusert synsfunksjon og døvhet eller sterk tunghørthet og tilhører derfor hovedgruppe 3 og 4 etter Nordisk Vejleders kategorisering (Andersen m.fl., 2004). Som nevnt i forordet er dette prosjektet gjennomført som et samarbeid mellom NAV Hjelpemiddelsentralene i Akershus og Oslo og Regionsenteret for døvblinde ved Skådalen kompetansesenter. Styringsgruppa har vært sammensatt av representanter for disse. Til sammen fire tolk-ledsagere har stått for den praktiske gjennomføringen av dette prosjektet sammen med de 3 tolkebrukere, deres pårørende og nærpå personer i skole, dagtilbud og bolig.

2.1.1. Tolkebrukerne

De 3 tolkebrukerne i prosjektet ble valgt ut på grunnlag av regionsenterets kjennskap til hver enkelt av dem, og med tanke på utprøving av tolketjenesten som et supplement i et helhetlig habiliteringsopplegg. De var alle i ulike livsfaser med hensyn til skolegang, bosituasjon, arbeid og aktivitet. Målsettingen var å bidra til et aktivt og selvstendig liv, under optimale kommunikasjonsbetingelser.

Tolkebrukernes språk og kommunikasjonsmetode varierer, med tegn til tale, visuelt tegnspråk innen begrenset synsfelt og taktile tegn som hovedformer. Deltakerne hadde på forhånd liten eller ingen erfaring med å bruke tolk-

ledsager. To av brukerne hadde ved enkeltstående anledninger forsøkt å bruke Tolketjenesten, men dette ble ikke opplevd som vellykket. Utover dette hadde deltakerene ikke erfaring med å bruke tolk-ledsager.

To av deltakerne har bo- og skole/aktivitetstilbud i tilrettelagte kommunikasjonsmiljø for døvblinde, disse har først og fremst behov for tolketjeneste på fritiden, ved bruk av offentlige tjenester, legetjenester osv. En deltaker bor i et talespråklig kommunikasjonsmiljø, et språkmiljø som ikke er tilpasset brukers behov. Her var det derfor et større behov for å bruke tolketjenesten i hverdagens situasjoner og aktiviteter i hjemmemiljøet, enn hos de andre deltakerne. Behovene for å bruke tolk-ledsagertjenesten var derfor forskjellig.

2.2. Gjennomføring

I et ordinært tolkeoppdrag for personer med døvblindhet inngår elementene

- Beskrivelse
- Ledsaging
- Tolking

Prosjektet har hatt som mål å innhente mer kunnskap om hvordan disse elementene bør tilrettelegges for at personer med medfødt døvblindhet skal ha bedre tilgang til tolketjenesten.

Dette er gjort ved å

- kartlegge hvilke individuelle tilpasninger det er behov for og omfanget av disse
- prøve ut og løpende evaluere den tilpassede tolk-ledsagertjenesten gjennom ulike tolkeoppdrag for de ulike deltakerne
- vurdere hvorvidt tilpasningene er forenlige med de etiske og organisatoriske rammene for tolketjenesten
- vurdere om det er grunnlag for å trekke noen generelle konklusjoner når det gjelder anbefalinger for hvordan tjenesten kan bli bedre tilgjengelig for personer med medfødt døvblindhet i fremtiden

2.2.1. Prosjektets faser

Prosjektet ble gjennomført i flere faser og tilbudet ble tilrettelagt ut fra den enkelte deltakers behov for tilpasninger. Det ble etablert samarbeid med personer som kjenner de døvblinde tolkebrukerne godt – foreldre, lærere og

andre nærpersoner i skole og bolig. Disse nærpersonene har vært sentrale med å gi informasjon om spesielle forhold vedrørende den døvblindes kommunikasjon, interessefelt og aktiviteter, samt gi annen nødvendig bakgrunnsinformasjon for å kunne gjennomføre tolkeoppdrag og prosjektet som helhet.

Allerede i *kartleggingsfasen* var det klart at noen generelle rammebetingelser for gjennomføring av prosjektet måtte oppfylles. Det ble avsatt god tid til å bli kjent med de 3 tolkebrukerne i deres miljø, sammen med nærpersoner, og det ble gitt adgang til å få opplysninger om den enkelte brukers syns- og hørselsfunksjon og deres kommunikasjonsmåter. Det var en forutsetning fra prosjektets start at tolken skulle ha en annen rolle enn den rollen andre nærpersoner har i brukerens nettverk. Tolken skulle ikke erstatte nærpersonen. Det medførte at tolken i prinsippet aldri skulle være alene med bruker og sikret at det alltid var en nærperson tilstede som kjente tolkebrukeren godt.

I prosjektet har vi gått inn med tilpasninger både i *formidling* av tolkeoppdrag gjennom tolkesentralen og i *gjennomføring* av tolkeoppdragene. Det ble gjort vedtak om rett til tolkehjelp for den enkelte bruker etter søknad til hjelpemiddelsentralen på vanlig måte.

Planlegging og kontaktetablering

Etter at brukerne var valgt ble det i løpet av våren 2005 holdt møter mellom tolker, prosjektansvarlige og pårørende for hver av tolkebrukerne. På møtene ble det gitt informasjon om prosjektet; om målsettinger, innhold og tenkt gjennomføring. På dette grunnlag ble pårørende forespurt om deltagelse og det ble informert om individuelle behov. Det ble også snakket om hvilke forventninger pårørende hadde til en slik utprøving.

Med utgangspunkt i brukernes bolig-, skole- og arbeidssituasjon, interesser og fritidsaktiviteter ble det satt opp forslag til hvilke situasjoner tolkene kunne gjøre seg kjent med den enkelte tolkebruker og det ble satt opp en tidsplan ut fra dette.

”Bli-kjent-fasen” og kartleggingsfasen

Høsten 2005 ble brukt til å etablere kontakt mellom tolkebrukerne og tolkene. Hensikten med de første møtene med bruker og nærpersoner var å bli kjent og få kunnskap om brukeres kommunikasjon og behov for tilpasninger.

De 4 tolkene i prosjektet gjorde seg etter hvert kjent med alle tre tolkebrukerne, ved å besøke dem i deres daglige miljø – bolig, skole, dagsenter –

eller i noen tilfeller også hjemme hos foreldrene. Under disse besøkene fikk tolkene hilse på den enkelte deltaker og var sammen med dem i konkrete situasjoner eller aktiviteter. På denne måten ble det også opprettet kontakt med fagpersoner i deltakernes daglige miljø. Det ble gitt muntlig informasjon om prosjektet under tolkenes besøk hos brukerne og i form av tilsendt prosjektbeskrivelse. Lærere, andre profesjonelle og nærpersoner var svært viktige samarbeidspartnere, da det ble gjort avtaler direkte med dem om videre besøk og om tolkeoppdrag. Tidlig i prosjektet fant vi det mest hensiktsmessig at to tolker arbeidet sammen på hvert besøk eller oppdrag.

Fram til årsskiftet 2005/2006 ble det gjennomført i alt 13 besøk/oppdrag hvor målet primært var å bli kjent. Etter hvert som tolkene ble kjent med brukerne og så smått startet opp tolkeoppdrag, ble det gjennomført to hel-dagsmøter for koordinering, diskusjon og planlegging. De første forsøkene på å gjøre tilpasninger for den enkelte bruker ble gjennomført allerede i denne fasen. Antall ”bli-kjent” møter varierte, 2 til 5 besøk ble registrert. Hvert oppdrag har hatt en varighet på 1,5 – 2 timer

Utprøvningsfasen

Mens tolkeoppdragene i ”bli-kjent-fasen” i stor grad var oppdrag prosjektledelsen tok initiativ til, ble oppdragene i *utprøvningsfasen* gjennomført som ordinære tolkeoppdrag. Imidlertid ble det slik at ”bli-kjent-fasen” gled over i selve utprøvningsfasen ettersom det tok tid å bli kjent med hverandre og utvikle trygghet og tillit. Lengden av de forskjellige fasene varierte derfor noe. Det ble foretatt evalueringer og justeringer underveis for hver enkelt tolkebruker. Oppdragene har variert i innhold, som ansvarsgruppemøter, legebesøk, dagliglivsaktiviteter og fritidsaktiviteter som besøk i museum og teater, kanotur og kurs tilrettelagt på Eikholt, nasjonalt ressurscenter for døvblinde.

Kunnskapstilegnelse

I ”bli-kjent-fasen” ble det satt av tid til fortløpende fagdiskusjoner tolkene i mellom. Tolkene fikk etter hvert behov for å tilegne seg mer kunnskap om kommunikasjon med døvblindfødte personer. Koordineringsmøtene for tolkene ble derfor også brukt til å sette fokus på aktuell teori og gi rom for faglige diskusjoner knyttet til konkrete erfaringer i prosjektet. Kunnskap og erfaringer fra lignende prosjekter ble etterspurt, og det ble derfor innledet kontakt med fagpersoner som hadde nyttige bidrag. Det ble også arrangert et seminar med ”Kommunikasjon og medfødt døvblindhet” som hovedtema. I denne rapporten blir kunnskap om kommunikasjon og medfødt døvblindhet omtalt i kapittel 3.

2.2.2. Dokumentasjon

Gjennom tolkeprosjektet ble det brukt ulike typer redskaper for dokumentasjon av erfaringene; loggføring av alle møter med brukerne, både i ”bli-kjent-fasen” og på tolkeoppdrag, notater fra samarbeidsmøter og samtaler med pårørende og andre nærpå personer, samt videoopptak. Materialet danner grunnlaget for fortløpende tilpasninger og evalueringer som ble gjort gjennom prosjektperioden.

Med utgangspunkt i dokumentasjonen kunne tolkene studere og analysere flere prosesser:

- Effekt for de døvblindfødte brukerne – effekt i tolkesituasjonen og en eventuell endring over tid.
- Tolkenes måte å beskrive og tolke – i tolkesituasjonen og over tid. Kan vi se om det er endring, riktigere tilpasset tolking, når vi kjenner den døvblinde bedre, over tid og etter flere oppdrag sammen?
- Oppfatter tolkene den døvblindes egne tegn/uttrykk. Blir tegnene forstått? Hvordan foregår forhandling om betydningen av uttrykket?
- Samarbeidet mellom døvblind og tolk – i hvilken grad endres dette over tid?

Observasjoner og loggføring

For å kunne gjøre observasjoner var det nødvendig å ha minst to tolker på samme oppdrag. På den måten var det også mulig å bruke *observasjon* som arbeidsmetode for dokumentasjon. Ved hvert tolkeoppdrag var det på forhånd avtalt en arbeidsfordeling som gjorde dette mulig. I tilknytning til observasjonene ble det gjort notater under tolkeoppdraget og ført ”logg” etter hvert oppdrag.

Fordi det, med noen unntak, var en nærpå person med på alle oppdragene sammen med tolkebruker og tolk, ble også nærpå personenes umiddelbare observasjoner og kommentarer notert. Som tidligere nevnt var det viktig å ha med en person som kjente bruker godt, denne personens observasjoner var derfor et viktig supplement.

Loggene ble skrevet ut og brukt ved neste planleggingsmøte for de fire tolkene. Observasjonene og loggføringen kunne utveksles og sammenlignes og ga dermed nyttig informasjon til hele tolkegruppen. Loggene gjorde det mulig å diskutere og sette fokus på det som skjedde i de ulike deler av tolke-

oppdraget: Hva ser riktig ut? Hvordan reagerer brukeren på det som skjer? Ser det ut som det er positivt for bruker? På hvilken måte ser vi det?

Bruk av video

Etter samtykke fra pårørende ble det gjort videoopptak under enkelte av oppdragene. Hensikten var å få mer eksakt kunnskap om hvordan tolkene oppfattet og svarte på brukernes enkelte uttrykk, både ved bruk av konvensjonelle tegn og uttrykk og ved bruk av uttrykk som var mer individuelle, uttrykk som tolkebrukeren hadde konstruert selv.

Video-opptakene ga også viktig kunnskap om metodene som ble brukt i tolking og beskrivelse, samt at brukernes initiativ og tilbakemeldinger om forståelse og svarformer i samtalene ble tydeliggjort. Video ble således brukt for å få informasjon til forbedringer av tolkesituasjonen og ga verdifull kunnskaper om tolkesituasjonene for den enkelte deltaker i prosjektet.

All erfaring innen døvblindeområdet viser at video er et uunnværlig redskap for å kunne analysere kommunikasjon og språk i samtaler med personer med medfødt døvblindhet. Bruk av video i gjennomføring av tolkeoppdrag var en helt ny erfaring for de fleste tolkene. I arbeidet med analyser fikk tolkene derfor veiledning fra Regionsenteret for døvblinde ved Skådalen kompetansesenter.

Kapittel 3

Kommunikasjon med døvblindfødte

I dette prosjektet samarbeidet ulike profesjoner fra til dels ulike fagfelt. Det var derfor viktig å utveksle kunnskap og reflektere over det vi antok var et nødvendig fundament for den profesjonelle utøvelse av tolkning til personer med medfødt døvblindhet. Med utgangspunkt i mer tradisjonell tolkning til døvblinde har vi diskutert ulike aspekter ved kommunikasjon og roller i samspill med brukeren, i tillegg har vi hatt spesiell fokus på kunnskap om kommunikasjon og språk ved medfødt døvblindhet.

3.1. Kunnskap om kommunikasjon med døvblindfødte

Personer som fra fødselen har døvblindhet eller alvorlig kombinert syns- og hørselshemming gjennomgår en kommunikasjons- og språkutvikling som vi betrakter som annerledes enn for seende og hørende personer. Mange utvikler relasjoner til omverdenen, som i større grad enn for seende og hørende, er basert på kroppslige, taktile erfaringer.

I utdannelsen av døvblindetolker er det ikke satt spesielt fokus på kommunikasjon med personer med medfødt døvblindhet. Som innen annet arbeid i døvblindefeltet vil det, også når det gjelder tolking, være nødvendig å supplere med annen kunnskap enn den som tradisjonelt finnes i de formelle utdanninger, eksempelvis innen pedagogikk og psykologi.

Språk- og begrepsutvikling er en livslang prosess for personer med medfødt døvblindhet. Derfor utfordres vi også overfor døvblindfødte ungdommer og voksne, til å støtte og delta i *kommunikasjonsutviklingen* – slik foreldre naturlig gjør med seende og hørende barn. Utvikling av *dialogen* mellom nærpå personer og den døvblindfødte står i fokus. Som *medskaper* i utvikling av en gjensidig dialog må samspillspartneren derfor ha en rolle som aktiv partner i den døvblindfødtes liv. I litteraturen brukes derfor begrepet

”partnerkompetanse” når kunnskapen om partnerens måte å bidra til dialogen omtales.

”Å respektere individet innebærer å respektere individets måte å uttrykke seg på. Den praktiske konsekvens er at når vi inngår i rollen som partner må vi overta den døvblindes uttrykksformer og bruke dem som om de var våre egne. Videre er det nødvendig å respektere den døvblindes innspill til konstruksjon av temaer for samspill, samhandling og samtaler. Den praktiske konsekvensen er at vi må delta i samkonstruksjonen som om temaer og meninger var nye for oss og som om de er like innholdsrike og spennende for oss som for våre døvblinde partnere. I praksis er det nødvendig at vi undrer oss sammen med den døvblinde over ting vi ellers tar for gitt.”

(Nafstad og Rødbrøe 2006, s. 56)

3.2. Utvikling av dialog

I dialog med døvblindfødte vil dannelse av mening i kommunikasjon med andre mennesker ta en annen form og derfor kreve et bredere fokus enn det vi vanligvis har når vi avleser, tolker og oversetter et tegnspråklig eller talespråklig budskap. I dannelse av dialog ligger fokus mer på ikke-konvensjonelle tegn, uttrykksformer som er annerledes og ukjente. Enkelte gester og tegn kan også romme et større kommunikativt innhold enn vi i første omgang tolker de som. Eksempelvis kan en gest eller et tegn uttrykke et meningsinnhold som erstatter en hel setning i norsk talespråk. Gjennom en samkonstruert dialog vil rollene ”tolk” og ”kommunikasjonspartner” med nødvendighet overlape hverandre i samvær med personer med medfødt døvblindhet.

Et lignende perspektiv på beskrivelse av en god dialog finner vi hos Svennevig (2001) med referanse til talespråklig kommunikasjon. Taleren har alltid en individuell kommunikativ intensjon med sin ytring. Samtalepartneren søker denne intensjonen, men har i siste instans sin individuelle forståelse av ytringen. Sammen skaper deltakerne en felles mening, som kan bli et annet resultat enn individuelle forståelser. Dette må sees på som et samarbeidsprodukt ut fra deres kommunikative handlinger (Svennevig 2001, side 47).

Kommunikasjon innebærer dermed to ulike prosesser. Den ene er den mentale prosessen hos individene, det vil si talerens intensjoner og tilhørerens forståelse. Den andre prosessen vil si tilpasningen til hverandre og koordinering for å etablere en felles mening i samtalen.

Videre sier Svennevig (2001, side 49) at de aspektene vi må klarlegge for å komme fra et språklig uttrykk til et konkret innhold, kan oppsummeres i følgende punkter:

- Referanse: hvordan man referer til tid, handlinger, objekter, personer og lignende
- Reduksjon av flertydighet: hvordan man velger en av flere mulige betydninger av et ord eller en konstruksjon
- Kontekstuell utfylling: hvordan man konkretiserer kontekstrelaterte uttrykksmåter

Med referanse til personer med medfødt døvblindhet sier Nafstad og Rødbroe (2006, s.21):

Motivasjonen er å la seg aktivt engasjere i det å skape, dele og utvide et grunnleggende meningsfelleskap og derigjennom aktivt delta i dannelsen av en felles livsverden. Med denne forståelsen rettes ikke lenger hovedfokus på å informere den døvblinde om hva han skal gjøre eller minne ham om hva han har gjort.

Fokus på den døvblindfødtes egne individuelle uttrykk og tolking av uttrykkenes betydning har vært et svært viktig bidrag i kunnskapsutviklingen på området medfødt døvblindhet de siste 10-15 årene. Videoanalyse har vært et sentralt verktøy for å kunne studere dannelsen av kommunikasjon mellom seende/hørende og døvblindfødte personer (Daelman m.fl. 1999, Hauge og Tønsberg 1998, Nafstad 1999, Vege, Bjartvik og Nafstad 2004, Vege og Nafstad 2006, Ask Larsen og Nafstad 2006, Nafstad og Rødbroe 2006, Rødbroe og Janssen 2006 og Janssen og Rødbroe 2007). Gjennom bruk av video er det mulig å se et større mangfold av uttrykk i en enkelt hendelse, enn det som er mulig å fange opp i den aktuelle situasjonen slik den oppleves i virkeligheten:

The video functions like a microscope and we can observe the co-construction of interpersonal emotional, social and communicative relationships in slow motion. We can watch videos together with parents, with fellow professionals, with researchers; we can focus on the same thing across professional and national border. (Nafstad, 1999 s. 33)

I dette tolkeprosjektet har videoklipp vært anvendt for å kunne analysere kommunikasjonssekvenser og drøfte dem etter at tolkeoppdraget var avsluttet. I virkelige kommunikasjonssituasjoner kan et uttrykk eksempelvis observeres som en håndbevegelse, en bevegelse som umiddelbart ikke har

noen mening for partneren. Bevegelsen blir ikke sett på som et uttrykk tilhørende kommunikasjonen i øyeblikket. Ved videoopptak kan man studere alle uttrykkene på nytt, også i saktere tempo og analysere seg frem til et relevant meningsinnhold som man ikke i øyeblikket hadde oppfattet. Bruk av videoanalyse gjør det lettere å se uttrykkene og svare på dem når de dukker opp på nytt i nye tolkesituasjoner.

Når kunnskap om meningsdannelse i kommunikasjon søkes anvendt av profesjonelle tolker (les: profesjonelle tegnspråklige kommunikasjonspartnere), er det selvsagt også en utfordring å finne riktige balanse mellom den døvblindes egne, ofte *kroppsbaserte uttrykk* og anvendelse av konvensjonelle tegn. Det blir en balanse mellom å bruke et kulturspråk og tolke og svare på den døvblindfødtes personlige gester og tanketegn, ikke ulikt den ”praksis” vi ser hos foreldre i hørende og seende barns språkutvikling.

For å kunne forstå små barn med et lite ordforråd, er det av stor betydning at voksne og barn har felles opplevelser som referanse. På samme måte vil felles opplevelser som grunnlag for å forstå hverandre ha stor betydning i dialog med døvblindfødte personer når repertoar av gester og tegn er lite, og språket ikke er fullt utviklet. Gjennom felles opplevelser, som skaper felles historie, er det lettere å tolke, bidra til å bygge opp en dialog og holde den i gang over tid. Å kommunisere betyr å kunne dele tanker, og det er selvsagt lettere når man har en hendelse eller opplevelse som felles referanse. Konteksten er med på å skape det som er felles (Svennevig 2001).

Dersom en ikke har felles referanser, må det i det minste skapes en kontekst i møtet med den døvblindfødte personen for å kunne dele opplevelser og følelser. Nærpersoner blir derfor viktige formidlere av de hendelser som har og har hatt en viktig betydning for den døvblindfødte. Tolkene kan bidra til å forhandle om felles mening og utvide samtalen, slik at man får et felles tema, selv om de ikke var tilstede da hendelsen fant sted.

3.3. Relasjonens betydning i faglig arbeid

En avklaring av begrepet *relasjon* er nødvendig i et arbeidsområde der fagfeltet så tydelig fokuserer på relasjonen mellom den døvblindfødte og partneren. Profesjonelle roller utfordres når arbeidsform og innhold krever en involvering i andre menneskers liv. I møtet med døvblindfødte personer, spesielt der hvor vi strever med å forstå hverandre, blir problemstillinger og spørsmål rundt relasjoner aktualisert. I dette prosjektet har rollen som *relasjonspartner* vært et gjennomgående tema for refleksjon.

I yrker hvor man arbeider med mennesker er det ofte en oppgave å legge til rette for eller bistå på en måte som fører til en forandring hos den enkelte. Det kan være endring av opplevelse, tenkning, følelser eller holdninger. I følge Røkenes og Hanssen (2004, s. 21) er fagpersonens viktigste oppgave å forholde seg slik at han eller hun fremmer læring, utvikling, bevisstgjøring, frigjøring, vekst, mestring eller bedret funksjon hos den andre. Det poengteres også at i slike yrker er kvaliteten på relasjonen mellom fagperson og bruker helt avgjørende.

Fagpersonens væremåte er viktig for et positivt resultat. Tidligere undersøkelser innenfor fagfeltet psykoterapi viser at noe av det viktigste for relasjonen er fagpersonens evne til innlevelse, empati. Det vil si at bruker føler seg forstått, og at fagpersonen oppleves som en varm og ekte person. Det snakkes også om viktigheten av at fagpersonen er trygg på seg selv og sine oppgaver. Tryggheten vil smitte over på den brukeren eller pasienten som de snakker med.

I tolkeprosjektet utfordres ikke bare relasjonen mellom den døvblindfødte og tolken, men det er også viktig å etablere en god relasjon til tolkebrukerens nærpersoner. Dette blir et aspekt ved tolkerollen som kommer i tillegg til fokus på brukeren. Tolkerollen stiller ulike krav i møter med ulike mennesker:

”Jeg ser dette i sammenheng med hvordan tolkenes trygghet i situasjonen kan smitte over på bruker, men også på nærpersonen. Ikke ved å virke selvsikker på noen måte, men rolig og trygg på det vi gjør.”

(Sitat logg)

*En bærende relasjon** har en styrke ved at den gir partene større handlingsrom overfor hverandre. Dersom relasjonen er trygg og stabil, vil partene kunne være mer direkte og konfronterende.

3.4. Samtalen som samværsform

Når døvblindfødte personer opplever at man kan dele tanker og følelser, når man opplever at man blir forstått, ikke bare gjennom handlinger, blir *samtalen* en viktig *samværsform* i den døvblindfødtes liv. Med begrenset syn og hørsel kan opplevelsen av den virkelighet man er i bli fragmentarisk. Man går glipp av helheten, man får ikke direkte tilgang til alle elementene som danner meningen. Den døvblindfødte personen blir derfor avhengig av en

* Uttrykket ”bærende relasjon” stammer fra en undersøkelse gjort blant sosialarbeidere og deres klienter (Bernler, Johnson & Skårer 1993). Den hjelpen fagpersonene gir – for eksempel i form av råd til klienten – må være innenfor rammen av en bærende relasjon. Med det menes at relasjonen både skal kunne bære den hjelpen som gis, det vil si være et medium for forandring, samtidig som det å være i en slik relasjon i seg selv er en hjelp.

annen person som en *medskaper* av samtalen om det hun eller han tenker på eller vil formidle. Tenker vi tolkerollen i relasjon til en døvblindfødt person, vil kunnskap om å skape dialog og samtalsverdi i seg selv gi retning for hvordan tolken kan brukes som deltaker i meningsdannende prosesser.

Dialogevnen er medfødt og universell. Både i tidlig samspillutvikling og gjennom videre utvikling av språklig kommunikasjon skjer identitets- og relasjonsbygging. Samtalen mellom mennesker er en grunnleggende måte å være sammen på, en samværsform som er viktig gjennom hele livet. Samtalen utvikler oss som mennesker, og for døvblindfødte personer vil også samtalen være en grunnleggende måte å være i kontakt med de sosiale omgivelsene på:

... hverdagssamtalen er så grunnleggende for tilegnelse av et morsmål og den stadige utvikling av en identitet, ... (Lind, 2005 s.123)

3.5. Videoanalyse av kommunikasjon

Videoanalyse i arbeidet med å forstå kommunikasjon mellom mennesker er vanlig i mange fagdisipliner, men innen fagområdet medfødt døvblindhet er det gjennom de siste 20 år utviklet en spesiell kompetanse. Det er satt spesielt fokus på å analysere hvordan dialogen etableres og utvikles og partenes gjensidige bidrag i *samkonstruksjon* av meningsinnhold. Videoanalyse er som nevnt tatt i bruk som redskap for å analysere kommunikasjon i dette prosjektet, vi ønsker derfor å peke spesielt på referanser i denne kunnskapsutvikling og henviser til aktuell litteratur for fordypning innenfor dette kunnskapsområdet (Daelman m.fl. 1999, Vege & Nafstad 2006 og Nafstad & Rødbroe 2006).

Videoopptak har gjort det mulig å analysere samspillbetingelser for døvblindfødte personer i detalj, betingelser som konstituerer og bidrar til utvikling av samspill og kommunikasjon, men også *manglende* samspillbetingelser, som hindrer kommunikasjon og fører til brudd i kontakten mellom personer og med omgivelsene.

Med henvisning til å kunne identifisere prinsipielle kjennetegn ved de samspillbetingelser som øker døvblindfødtes delaktighet, kreativitet og trivsel, sier Nafstad og Rødbroe (2006, s.15-16):

Det er helt klart at den omfattende bruk av videoopptak i det pedagogiske arbeid med døvblindfødte har hatt en vesentlig betydning. Hvis vi ikke hadde brukt videoopptak, ville det ikke vært mulig å oppdage spesielle kjennetegn ved de forhold som øker kvaliteten i samspillet mellom den døvblindfødte og seende/hørende mennesker. Gode sam-

spillbetingelser kjennetegnes bl.a. ved at den døvblindfødte selv aktivt deltar i å skape relasjoner hvor det foregår kommunikasjon.

Videoanalyse av kommunikasjon med døvblindfødte har vært et viktig utviklingsarbeid i døvblindfødtefeltet i Norden, i nært samarbeid med sentrale fagpersoner ved institusjoner for døvblinde i flere europeiske land. Utvikling av kunnskap på området har hatt et særlig fokus på å analysere gester og uttrykk mer spesifikt, for å få en bedre forståelse av hvordan mennesker med medfødt døvblindhet inngår i meningsdannende prosesser i kommunikasjon med andre (Daelman m.fl. 1999). Dette arbeidet har senere dannet grunnlag for mange nye utviklingsprosjekter, hovedoppgaver og masteroppgaver på området medfødt døvblindhet, se for øvrig avsnittet ”Anbefalt litteratur” bak i rapporten.

Kapittel 4

Resultater

4.1. Forberedelse

Som nevnt i kapittel 2 ble det som en generell forberedelse for tolkene satt av tid og muligheter for tilegnelse av kunnskap om medfødt døvblindhet og utvikling av kommunikasjon og språk, siden dette ikke er pensum på tolkeutdanningene. Vi har også beskrevet at det var avsatt tid til fagmøter og møter med brukerne og deres miljø. Fagartikler og rapporter fra tidligere utprøvinger av tolkning til døvblindfødte dannet et viktig grunnlag (Rånes 1993, Mjøen 1995, Haug 1996, Rieber-Mohn 2000 og Endresen og Rieber-Mohn 2004).

Tolkene gikk inn i prosjektet med ulike kunnskapsmessige bidrag, noe som var berikende og helt vesentlige for gjennomføringen. Det viste seg også at behovet for kompetanseheving økte etter hvert som prosjektet skred fram. Møtene med de døvblindfødte personene og erfaringene i tolkesituasjonene gjorde det lettere å etterspørre kunnskap.

Forberedelse på individnivå

For å kunne tilrettelegge tolkesituasjonene best mulig for den enkelte tolkebrukeren var det nødvendig å få kunnskaper om årsakene til syns- og hørselsvanskene og hvordan de funksjonelle konsekvensene påvirker kommunikasjon og øvrig funksjon. De tre tolkebrukerne har alvorlig nedsatt hørselsfunksjon og kommuniserer med visuelt og taktilt tegnspråk, gjennom tegn til tale, gester og bilder, to tolkebrukere har noe støtte i verbal kommunikasjon, en bruker med høreapparat.

Alle 3 brukerne har en funksjonell synsrest som kan utnyttes i kommunikasjon. Synsvanskene er imidlertid omfattende og innebærer en rekke synsfunksjonelle forstyrrelser. For at de visuelle forholdene skal bli optimale, er

det nødvendig å ha kjennskap til visus, synsfelt, blendingsfølsomhet, lysbehov og annet når en tolkesituasjon skal tilrettelegges.

En av brukerne foretrakk visuell avlesing av tegn til tale som primær impressiv kommunikasjon. For denne brukeren ble det etter hvert nødvendig med støtte i taktil avlesing på grunn av akutte øyemedisinske forandringer i siste del av prosjektperioden. Den andre tolkebrukeren foretrakk taktil avlesing av tegnspråk hele tiden, mens restsynet ble utnyttet i orientering og mobilitet. Den tredje tolkebrukeren anvendte visuelle tegn i et begrenset synsfelt og taktil kommunikasjon ved mobilitet.

Generelt ser vi det som viktig at kunnskap om tolkebrukernes syns- og hørselsfunksjon og andre helsemessige forhold må være tilgjengelig, fordi det har innvirkning på tilrettelegging av tolkesituasjonen og gjennomføring av tolkeoppdraget. Dette er betingelser for å kunne tilrettelegge tolkesituasjoner på optimal måte.

Relasjonen til den enkelte bruker

Relasjonsbygging er tidligere beskrevet som en forutsetning for en god tolketjeneste. Tolk og bruker må bli kjent med hverandre, bli trygge på hverandre, og tolken må ha hovedfokus på den døvblindes kommunikasjonsform. Den første fasen i prosjektet ble kalt en "bli-kjent-fase". Vi fikk bekreftet gjennom prosjektet at det å møte brukerne i deres vante omgivelser, med deres nærpersoner rundt seg, var en forutsetning for at man i det hele tatt kunne starte tolkeoppdragene. Alle døvblindfødte har sine måter å kommunisere på. Vi erfarte at det var nødvendig å få kjennskap til brukernes spesielle bakgrunn, egne tegn og uttrykk, betydningen av dem og hvilke konvensjonelle tegn og uttrykk den enkelte døvblindfødte bruker.

Flere av brukerne uttrykte seg med konvensjonelle tegnspråktegn, som skulle vise seg å ha en annen betydning enn den man vanligvis forbinder med tegnet. Følgene eksempel fra en av loggene viser at tolkene var avhengige av å være sammen med nærpersoner i begynnelsen til de lærte å kjenne brukerens måte å kommunisere på.

"En av brukerne opplever en hyggelig situasjon, og uttrykker tegnet NYSE. For en utenforstående og også for tolkene, blir dette tolket som "å nyse", men nærpersonene skjønner hva bruker mener. De vet at bruker synes det er veldig morsomt når noen nyser, og i denne sammenhengen tolker de det til at denne situasjonen synes bruker er like morsom som når noen nyser." (Sitat logg)

Tolkene i prosjektet erfarte imidlertid at "bli-kjent-fasen" tok lengre tid enn de hadde regnet med. For to av brukerne har tolkene brukt hele prosjekt-pe-

rioden til å bli bedre kjent med og forholdt seg til nye aspekter ved individuell kommunikasjon. For en av disse ble det i tillegg behov for å gjøre en kartlegging av kommunikasjon utover prosjektets rammer. Kunnskapen om individuell tilrettelegging har ført til stadige forbedringer i gjennomføringen av tolkeoppdragene. Tolkene kommer inn som nye personer i de døvblindfødtes hverdag, derfor har det også vært viktig å gi brukeren tid til å bli kjent med hva de nye personene representerte og hva slags rolle de har. Et godt eksempel er der hvor den døvblindfødte strakte ut hendene sine mot tolken, da tolken kom inn i rommet og hilste. Dette ble tolket som et ønske om å kommunisere og som en bekreftelse på at brukeren er blitt kjent med tolken som en person det går an å kommunisere med.

Samarbeid

Vi fikk bekreftet at det var viktig å snakke med og bli kjent med nærpersoner, foreldre og andre profesjonelle, for å få viktig informasjon som den døvblinde ikke kunne formidle selv. Boligsituasjonene varierte for de tre brukerne, en bodde med foreldre, en på elevinternat og en i kommunal omsorgsbolig. Variasjonene i bolig og type dagtilbud tilsa at samarbeidsformene med brukerens nettverk ble noe forskjellig, og at antall samarbeidspartnere varierte. For bruker som bodde i kommunal bolig erfarte vi at behovet for samarbeid og samarbeidsmøter var mer omfattende enn det ble lagt opp til i ”bli-kjent-fasen”. I et kommunalt botilbud basert på tunus-tjeneste er mange personer involvert i den døvblindes liv, og behovet for informasjon er spesielt omfattende. I den første prosjekt fasen var det derfor viktig med flere besøk i denne boligen enn for de andre deltakerne som ikke hadde så mange å forholde seg til.

Denne type kontakt ga verdifull erfaring for tolkene, men samtidig avdekket besøkene en gjensidig usikkerhet når det gjaldt hensikten med tolkeoppdragene og hvilken rolle tolkene skulle ha i forhold til bruker. Tolkene erfarte at det var en stor utfordring å finne en naturlig balanse for to ulike profesjoner i samvær med tolkebrukeren samtidig. For miljøpersonalet var det en utfordring å få en annen profesjon inn på egen jobbarena fordi ”kontrakten” var for uklar. Dette tydeliggjorde at informasjonen om prosjektet innledningsvis hadde vært utilstrekkelig. Det ble derfor tatt initiativ til nye samarbeidsmøter med personalgruppen. Målsettingen med prosjektet ble gjennomgått på ny og i samarbeid laget man en plan over konkrete situasjoner som var egnet for utprøving av tolk for den døvblinde. Så bestemte man hvilke tolkeoppdrag som skulle gjennomføres. Videre ble det inngått avtale om at den aktuelle miljøarbeider som var på jobb, alltid skulle forberedes på bestilte tolkeoppdrag.

Et mer systematisk samarbeid med personalet i boligen bidro til en større trygghet og åpenhet mellom personalet og tolker. Samarbeidet ble opplevd positivt. Strukturering var selvsagt også viktig for tolkebrukeren. Tolkeoppdrag ble forberedt på følgende måte: Tegninger eller ordbilder av dagens aktivitet (eks. gå i butikken) sammen med bildet av tolken ble plassert på en dagtavle, og dette ble det samtalt om før tolken kom. Hensikten var å bidra til større grad av forutsigbarhet for denne tolkebrukeren. For øvrig uttalte enkelte av de ansatte at fokus på kommunikasjon formidlet gjennom tolken, skapte en større bevissthet omkring det å samtale med brukeren.

Fordeling av roller

Generelt ble det viktig å gjøre avtaler med nærpersionene om *rollefordeling* når man skulle være sammen på tolkeoppdrag. Først og fremst for å sikre oversikt og trygghet for tolkebrukerne, men også for å avklare funksjon og ansvar mellom fagpersonene som under tolkeoppdragene kom til å samarbeide svært tett. Oppdragene i prosjektet ga slik sett nyttige erfaringer både for tolker og nærpersioner når det gjaldt ulike typer situasjoner og problemstillinger man kunne komme opp i med hensyn til samarbeid og rollefordeling.

I dette prosjektet trengte flere av brukerne hjelp til praktiske og personlige gjøremål. Slike oppgaver ligger utenfor rammene for tolkeyrket, og som beskrevet innledningsvis ble det tilstrebet at en nærpersion alltid var til stede under tolkeoppdragene. Imidlertid vil det alltid være en praktisk og etisk vurdering om hvem som trenger en nærpersion i tillegg til tolk-ledsager, men mange døvblindfødte har et større hjelpe- og omsorgsbehov og vil være avhengig av en person som er bedre kjent med brukeren enn tolken har anledning til å bli.

Et eksempel på dette er når brukeren sitter i rullestol og en nærpersion nødvendigvis må trille denne:

”Miljøpersonalet triller rullestolen. Ved å være i denne posisjon bak rullestolen får ikke nærpersionen beskrevet noe eller tolket for den døvblindfødte. I denne situasjonen gikk tolken foran rullestolen, foran den døvblindfødte og beskrev en gressklipper som laget mye støy, hvor den var og hvem som kjørte den.” (Sitat logg)

Avklaring av roller ble også viktig i situasjoner der også utenforstående personer var delaktige i kommunikasjonen. I enkelte tolkeoppdrag kom tolkene opp i situasjoner hvor de andre tilstedeværende betraktet tolken som *partner* i samtalen, som for eksempel under legebesøk. Hvis det kom fram

opplysninger som burde sikres oppfølging, opplevet tolkene noen ganger at det var forventinger om at de skulle å ta ansvar for dette ettersom tolkebruker selv ikke hadde muligheter til å formidle informasjonen videre til nærpersoner. Det kunne videre oppstå situasjoner hvor det ble en samtale mellom lege og nærperson om faktaopplysninger som den døvblindfødte sannsynligvis ikke hadde forutsetninger til å forstå, eller ikke var forberedt på. utfordringer med hensyn til rollefordeling og hvem som har ansvar for å klargjøre roller var et gjennomgående tema for refleksjon gjennom hele prosjektperioden. Generelt erfarte man at dialog om roller er nødvendig med *alle* parter som deltar i en tolkesituasjon, helst *før* tolkeoppdragene utføres.

Å gi informasjon om tolketjenesten til aktuelle samarbeidspartnere, i hvilke situasjoner den kan brukes og hvordan den formidles, ble ansett som generelt viktig gjennom hele prosjektperioden. I prosjektets første faser hadde en av tolkene en koordinerende rolle også i formidling av tjenesten. Etter hvert som prosjektet skred fram ble det oppfordret til at brukernes nettverk selv skulle kunne kontakte tolketjenesten og la oppdragene gå gjennom ordinær formidling.

Tidsaspektet

I kommunikasjon med den døvblindfødte framtrer *tid* som et nøkkelbegrep. Vi så at hensynet til tidsaspektet var helt avgjørende for om døvblindfødte kan bruke tolketjenesten. Prosjektets rammer ble derfor tilrettelagt med hensyn til dette:

Tid til å bli kjent

Tid til relasjonsbygging

Tid til å formidle

Tid til å lytte

Tid til å tenke

Tid til å svare

Tolkens kompetanse som ressurs i kartlegging på individnivå

Som beskrivelsene av individuell tilrettelegging og resultater av disse viser, har prosjektet avdekket store individuelle variasjoner i kommunikasjonsform og behov for tilrettelegging. Som nevnt erfarte vi at for en av brukerne var det behov for en mer systematisk kartlegging av kommunikasjon og

språk – for at vedkommende skulle kunne ha nytte av tolketjenesten. Noe av årsaken er at det er vanskelig å forstå kommunikasjon og språk der brukeren har et redusert uttrykksrepertoar og relativt få konvensjonelle tegn.

Aktuelle spørsmål var: Er det samsvar mellom forståelse og repertoar av uttrykk og tegn? Hva er lært tidligere? Hva kan realiseres på nytt? Er opplevelsen av å være i en samtale med en annen person reel? Opplever den døvblindfødte at det går an å påvirke en annen person gjennom språk og ikke bare gjennom handlinger og ulike former for atferdsuttrykk? Hvor mye oppfatter nærpå personer av intensjonell kommunikasjon fra brukeren?

For å kunne fungere som tolk er det viktig å kunne få svar på flere av disse spørsmålene. Vi begynte derfor å reflektere litt mer omkring måter å bli bedre kjent med den ene brukeren på. Etter avtale med nærpå personer ble det igangsatt et kartleggingsarbeid. Regionsenteret for døvblinde ved Skådalen kompetansesenter engasjerte en av tolkene til å utføre denne kartleggingen. Et vesentlig poeng var å engasjere en person *med kompetanse som døvblindetolk* til dette arbeidet. Det ble muliggjort fordi tolken fikk tillatelse til å være tilstede i boligen noen timer hver uke i en periode på 3 måneder. Det er viktig å presisere at dette *ikke* var ordinære tolkeoppdrag.

I en oppsummering av dette kartleggingsarbeidet er det viktig å fremheve at tolkens kompetanse kommer her til nytte i utredning på individnivå, og et mer systematisk kartleggingsarbeid vil kunne gi tolkene viktig kunnskap om brukeren før han eller hun blir ordinær bruker av tolketjenesten. Tolkens bidrag i kartlegging virket i denne sammenheng også generelt stimulerende på brukerens kommunikasjonsmiljø. Tolken fikk en positiv rolle som modell i personalets læring av nye tegn, men også som modell for å beholde fokus på kommunikasjon overfor brukeren. For å sikre kontinuitet og sammenligningsgrunnlag med hensyn til utprøvingen, ble det viktig i denne sammenheng å gjenta samme hendelse i samvær med brukeren fra gang til gang.

Et slikt kartleggingsarbeid bør i fremtiden vurderes også for andre potensielle tolkebrukere, der man vet for lite om den døvblindfødtes kommunikasjon og språk og potensial for videre utvikling og læring. En slik kartlegging kan fungere som et forprosjekt, før utprøving av tolkebruk. Det er naturlig at en slik utredning skjer i samarbeid med det regionsenteret for døvblinde som brukeren får tjenester fra.

4.2. Erfaringer og refleksjoner fra tolkeoppdragene

Som nevnt ble ulike spørsmål aktualisert etter hvert som tolkeoppdragene ble gjennomført. Hvis tolken er i en situasjon der hun/han oppfatter at den

døvblindfødte ikke forstår innholdet i det som uttrykkes, er det da tolkens oppgave som 3. person å forenkle og forklare, eller er det den aktuelle samtalepartneren sitt ansvar å gjøre sitt budskap mer forståelig? Tradisjonelt er det den døve/døvblinde tolkebrukeren som bidrar til å avklare, regulerer uklarheter eller mangel på forståelse selv, gjennom spørsmål eller ansiktsuttrykk. Overfor prosjektets brukere var det i større grad tolken som måtte ivareta denne reguleringen, fordi brukerne ofte ikke sa fra selv, eller fordi personer som deltok i samtalen ikke oppfattet uttrykk for at brukeren ikke forstod. Det foregår også en diskusjon om dette i tolkemiljøet for tiden, og spørsmålet viste seg svært aktuelt i forhold til tolking for dövblindfødte.

4.2.1. Tilpasning av kommunikasjonsform

I avlesning av visuelt tegnspråk er den orale komponenten et betydnings-skillende element. Uttrykk i ansiktet er også en del av språket. Når synsfunksjonen er vesentlig nedsatt, vil den dövblinde i mindre grad kunne nyttiggjøre seg visuelle holdepunkter i kommunikasjonen, som munnbevegelser og ansiktsuttrykk. Emosjonelle uttrykk er eksempelvis vanskelig å oppfatte. Slik blir den del av kommunikasjonen som avspeiles i partnerens ansikt/munn ”borte” for brukeren når synskapasitet blir brukt til å se på tegnene. Alle prosjektdeltakerne hadde redusert synsfunksjon. Ved bruk av taktil sans ved avlesning av tegn kunne de i større grad rette sin visuelle oppmerksomhet mot tolkens ansikt.

4.2.2. Språklig tilrettelegging i tolkesituasjonene

Tolkene opplevde at de dövblindfødte brukerne i dette prosjektet har forholdsvis god oversikt over verden rundt seg og over ulike handlinger og gjøremål. De kan imidlertid ha et mindre tegnforråd og færre måter å uttrykke seg på enn deres væremåte tilsier. I tolking til personer med medfødt dövblindhet gjelder det ikke bare å kjenne deres kommunikasjonsform, men også å vite hvordan den dövblindfødte bruker sin evne til kommunikasjon og språk. Ut fra dette fant vi to hovedutfordringer i prosjektet:

- Hvordan forstår tolken den dövblindfødtes tegn og uttrykk?
- Hvordan kommuniserer tolken med den dövblindfødte?

Det er som regel nærpersonene, som kjenner den dövblindfødte best. De har best forutsetninger for å tolke og forstå ytringene, de sitter med historikk og de har erfaring og kunnskap om personen. Dette er et viktig og nødvendig utgangspunkt. Men det forutsetter at nærpersonene er bevisste på at gestene og tegnene har en spesifikk betydning. Det forutsetter også at kommunika-

sjonspartneren er vant til og innstilt på å se etter denne formen for uttrykk. Som tidligere nevnt kan dette ligne på hvordan vi erfarer kommunikasjons- og språkutvikling hos seende og hørende barn. Foreldre lærer seg å forstå og kjenne barnets uttrykk og intensjoner, lenge før barnet har utviklet et konvensjonelt språk, fordi de kjenner barnet fullt ut.

I starten av prosjektet antok tolkene at den tolkebrukeren som hadde minst repertoar av ekspressive uttrykk, ville være den som hadde minst utbytte av tolkene. I ettertid viser det seg at nettopp denne brukeren har hatt størst behov for og utbytte av tolkenes kompetanse. Vi antar at hovedgrunnen til dette er at denne brukeren til daglig ikke befinner seg i et tegnspråklig miljø. I tegnspråk er mimikk, dramatisering og gester en del av det konvensjonelle språket. Tolker er således vant til å fange de gestuelle og visuelle uttrykkene i kommunikasjonen. Med fokus på det totale uttrykksrepertoar er det lettere å fange opp uttrykkene og tegnene og se på dem som meningsbærende. Tolkene kunne dermed både oppdage og tolke uttrykk som ellers var blitt oversett.

Som beskrevet i kapittel 3 kan partneren oppleve at den døvblindfødtes bidrag til dialogen oppleves som fraværende eller lite synlig. Tolken og nærpersoner må derfor til enhver tid være konsentrert og ha fokus på brukerens ytringer. Ut fra de tegnene og gestene den døvblindfødte brukte, måtte tolken forsøke å forstå tanken bak og bekrefte ved å utvide dialogen med konvensjonelle tegn. Ved hjelp av tolkens forslag i dialogen kunne meningen forhandles frem. Erfaringen ble at dette vanligvis ikke skjer ved første forsøk, men at det trengs tid for å kunne jobbe videre mot en felles forståelse. For å kunne utvide et repertoar av konvensjonelle tegn hos den døvblindfødte, så vi at nærpersoner også må lære seg å bruke disse tegnene i samtale med brukeren. Følgende eksempel kan illustrere hvordan tolkene har fokus på kommunikasjon og kan tolke et budskap som enda ikke er formulert språklig:

”Bruker 3 har beveget seg frem og tilbake i leiligheten sin og peker stadig på bildet av TUR på dagtavlen i gangen. På planen for ettermiddagen står baking, og dette blir tolket til bruker, som igjen går og peker på bildet av TUR. Tolken oppfatter brukers ytring som ”Men jeg VIL på tur”. Oppdraget endte med tur. På turen var bruker aktiv med peking og interesse for å få beskrivelse og var klar i ønsker om hvor han ville gå da vi kom til veiskiller. Oppdraget var vellykket.”

(Sitat logg)

Tolken tar i denne situasjon utgangspunkt i en handling fra brukerens side og tolker denne som intensjonell og setter ord på det sannsynlige budskap. Det skulle vise seg å være en relevant tolkning.

En av brukerne uttrykte seg med konvensjonelle tegn, men tegnene ble utført som små og raske bevegelser, slik at personer som ikke kjente brukeren godt hadde vanskelig for å oppfatte det som ble sagt:

”Det var flere av de som var på kontaktmøtet i døvblindeforeningen som tok kontakt med brukeren for å prate litt. Brukeren svarte med sine små, raske tegn. Vet ikke om de døve/døvblinde så disse små tegnene. Det er derfor viktig at vi som tolker fanger det opp dersom samtalepartnerne ikke forstår hverandre, og således kan være tolk mellom de døvblinde også. Vanligvis vil vi i slike situasjoner bare observere, så lenge den direkte kontakt opprettholdes. Av og til føler jeg meg som tolk da som en ”kikker” fordi jeg stirrer så intenst på en samtale som er mellom to andre... men det er nødvendig for å være parat til å støtte kommunikasjonen hvis den stopper opp.” (Sitat logg)

Gjennom oppdragene har tolkene også erfart at de ofte må være mer aktive i de samtalene som pågår, enn ved tradisjonelle tolkeoppdrag. Det kan i større grad være nødvendig å bidra til å starte samtalen og/eller holde kontinuiteten i en dialog for å sikre ”flyten” i samtalen eller situasjonen. Vi har tidligere beskrevet hvor nødvendig det er å tenke seg selv som en aktiv partner når man er i dialog med den døvblindfødte når vi opplever det vi beskriver her (se kapittel 3). Med større grad av aktivitet menes her høyere grad av tilrettelegging for å oppnå større gjensidighet i samtalen.

Gjentakelse av ytringen på litt forskjellige måter er også en utvei hvis tolken er usikker på om bruker forstår. Man kan kontrollere ved hjelp av spørsmål. Dette kan være tidkrevende fordi så mange kommunikative turvekslinger/sekvenser behøves for å komme fram til noe man i en hørende/seende-situasjon bare ville ha brukt en kort setning på. Fleksibilitet ble derfor et nøkkelord for tolkene.

Personens forståelse og bruk av konvensjonelle tegn

Det finnes uttallige tegn for gjenstander og hendelser i den verden vi lever i, og mye av det vi omgir oss med kommuniserer noe til oss på en eller annen måte. Når vi som er seende og hørende lærer å snakke, bruker vi synet veldig aktivt, og det vi fokuserer på med blikket (objekter, personer) blir satt ord på av en nærpersion. På den måten vil barnet etter hvert koble det talte ord til det han eller hun ser på, har fokus på. Deretter blir barnet i stand til å bruke de samme ord selv etter hvert. Den samme språkutviklingen har den døvblindblitte brukeren hatt tidligere i livet. Når man har lært språk gjennom å bruke syn og/eller hørsel, vil de fleste tegn og ord tolkene bruker være kjente og ha et felles meningsinnhold. Det er også mulig å bokstavere ordene, bruke norsk skriftspråk. En stor utfordring vi har stått overfor i kom-

munikasjon med *døvblindfødte* personer, er å forsøke å forestille oss hvordan meningsdannelse og begrepsinnlæring skjer hos personer som ikke har de samme visuelle og auditive referansene og erfaringene.

Vi har tidligere beskrevet hvor vanskelig det kan være å tolke dövblindfødtes egne uttrykk, særlig når disse er personens uttrykk basert på en kroppslig opplevelse, eksempelvis som smerte i huden, vibrasjon fra en tromme og gode smaksopplevelser. Den dövblindfødtes uttrykk er altså også basert på kroppslige inntrykk, ikke bare de visuelle.

En annen utfordring har vært å finne ut av om tegnet tolken bruker blir innholdsmessig oppfattet eller ”bare” imitert. Et eksempel kan illustrere dette:

”På video ser vi at det er en sekvens der tolken oppdager at bruker gjør de samme tegnene som tolken, i raskt tempo. Det blir fort en slags hermelek, der visuelle tegn og bevegelser blir hermet av bruker.”

(Sitat logg)

Når bruker imiterer eller repeterer tegn i en etablert kommunikasjonsituasjon, er det nærliggende å tro at tegnet er en bekreftelse på at bruker forstår, slik vi ofte erfarer i samvær med brukere med ervervet dövblindhet. Gjentagelse av tegnet er en bekreftelse, som ”ja, jeg forstår”. I kommunikasjon med dövblindfødte kan det være annerledes. Fordi repertoaret av tegn kan være mer begrenset, erfarer vi at et tegn kan ha mange ulike betydninger og funksjoner. De mange ulike betydninger kan tolkes ut fra situasjonen uttrykket forekommer i, men kan være en ”fellesnevner” for flere ting i en situasjon.

Ett eksempel kan være tegnet MAT. Tolken sier MAT og bruker svarer MAT. Men hva er det bruker sier? Referer bruker til mat eller er dette bare en imitasjon av det tolken sier? Hvilken mening skal vi legge i uttrykket vi ser? Hvordan skal vi svare når MAT kan bety ”å handle mat”, ”lage mat” eller ”å spise sammen”?

Den dövblindfødte kan også gjøre tegn der intensjonen *ikke* var å si noe til en annen person. Et tegn kan være et uttrykk for en tanke der bruker opprettholder bevisstheten om hva han tenker på ved å snakke ”høyt” med seg selv. En annen funksjon av ”egne” tegn kan være at brukeren ved de få tegn han uttrykker, gir sitt bidrag til å opprettholde samtalen i seg selv, som en samværsform.

Når tolken beskriver situasjoner for bruker aktualiseres spørsmål om kjente eller ukjente begreper og ord, kanskje dukker det opp tegn som brukeren ikke har noe forhold til. Tolkene har diskutert hvordan et ord eller en situa-

sjon kan beskrives for en døvblindfødt, hvis han eller hun ikke har noen referanse til det konvensjonelle tegnet. BIL er ikonisk og illustrerer rattet man styrer med. Men hvor mange døvblindfødte har sittet bak rattet i en bil? Er det mer naturlig å bruke tegnet for ”bilbeltet som går skrått over brystet” som tegn for bil? Ved valg av tegn er det viktig for den døvblindfødte å ha en direkte referanse til tegnet. Den døvblindfødte vil sannsynligvis selv bruke det tegn for ”bil” som oppleves mest typisk for opplevelsen ”å kjøre bil”.

En utfordring i tolking til døvblindfødte er derfor å tenke mer kroppslig/berøringsmessig som referanse for tegn og uttrykk. Hvor på kroppen setter erfaringen spor? Når det gjelder eksempelet MAT er det lettere for oss kommunikasjonspartnere å forstå at ”å ta på munnen” har med mat å gjøre. Eksempelet BIL krever kunnskap om hvordan personen opplever å kjøre bil. Tolken kan forsøke å sette seg inn i brukers kontekst, forklare hva uttrykket BILBELTE representerer og sette konvensjonelle tegn på som BIL, BELTE, KJØRE; HUMPE; SVINGE; KOMME FRAM TIL NOE. Men forutsetningen for at man kan snakke om dette i ettertid, uavhengig av situasjon, er at den døvblindfødte virkelig har referansen, kan gjenkjenne en slik kroppslig basert formidling fra tolken. Igjen kommer poenget om kjennskap til tolkebrukerne klart fram – deres referanser til symbolene, deres forståelse og måte å bruke tegn og språk på. I mange situasjoner kan det også være aktuelt å skape denne referanse her og nå, og at tolken bidrar ved å forholde seg til erfaringene *direkte* sammen med den døvblinde.

”Jeg tenkte veldig på beskrivelse, hvem har bestilt hva, hva drikker folk, og hvor fort spiser de osv. Det kom en meny med masse forskjellig mat og forklaringer, det var lagt frem i disken slik at man kunne se all maten. Jeg spurte kelneren om vi kunne få lov til å se maten, for da ble det lettere å forklare. Tyrkiske navn på matretter er ikke så enkelt å forklare innholdet av når man ikke vet hva det er. Vi fikk gå bort for å se og det satte bruker tydeligvis pris på, også å kunne velge mellom 7 forskjellige retter. Det kom helt tydelig fram hva bruker ville ha.”

(Sitat logg)

Valg av tolkesituasjoner

Det var ikke alltid tolkene syntes de fant noen god løsning på tolkingen. Ofte kommer man opp i situasjoner der det ikke er lagt til rette for kommunikasjon med den døvblindfødte. Med ”ansvar” for kommunikasjonen kunne tolken gjerne ønsket seg at situasjonen hadde vært annerledes. Noen ganger kan man tilrettelegge og planlegge på forhånd. Andre ganger er ikke dette mulig å få til, som i dette eksempelet fra logg:

”Det var et kurs for døvblindfødte hvor vi skulle være med som tolker. Når det arrangeres kurs for døvblindblitte, har de fleste kursdeltakerne med seg tolk/ledsagere, da er tempo i informasjon og felles beskjeder lagt opp etter dette. Når døvblindfødte er på kurs, er det ikke vanlig å ha med tolk. Informasjon og beskjeder som blir gitt, er ment til ledsagerne som er med. Informasjonen blir gitt i et tempo tilpasset normalt seende og hørende som ikke er avhengig av tolk, det er ikke tilrettelagt språklig for døvblindfødte. Tolkene prøvde likevel å tolke det som ble sagt, blant annet om brannsinstruks. Her må tolken gjøre et utvalg etter skjønn, gjerne legge til info for å tydeliggjøre for bruker. For eksempel ble det sagt at ved fare skulle man trykke på en knapp ved sengen. Dette ble forsøkt oversatt med at bruker kunne si fra til nærpersion, om hun ble redd for noe. Skulle denne informasjonen bli gitt på den døvblindfødte sine premisser, måtte man kanskje hatt info samtidig med omvisning inne på de respektive rommene, slik at tegnene tolken utførte kunne komme samtidig med at man fikk se/berøre de ulike elementene?” (Sitat logg)

Ved tolking til døvblindfødte kan man derfor igjen understreke at det kan være et poeng at tolkesituasjoner er avtalt på forhånd, likeledes hvilken informasjon det er hensiktsmessig å formidle. Dette har med erfaring og forutsetninger å gjøre. Der hvor den døvblindfødte ikke kan ha noe ansvar for situasjonen, der det er umulig å kunne sette seg inn hva det egentlig dreier seg om, kan man drøfte om det kanskje ville være tilstrekkelig at nærpersion og ikke den døvblindfødte får den nødvendige informasjon.

Gjentakelser av meningsinnhold – med variasjoner

Medfødt døvblindhet vil med nødvendighet medføre helt andre betingelser for utvikling og læring enn når syn og hørsel fungerer normalt. Som nevnt er tidsfaktoren av avgjørende betydning, likeledes hvordan der er mulig å motta informasjonen:

Døvblindfødtes læringssituation vanskeliggøres af at samtidig information via berøring/bevægelse og via de reducerede syns- og hørefunktioner ikke er mulig eller kun sker fragmentarisk. Dette betyder f.eks., at når noget undersøges med hænderne kan det ikke samtidigt kobles til tegnsprog, enten dette aflæses taktilt eller visuelt. Udviklingen vil dermed ofte ske langsomt, og funktioner etableres ofte enkeltvis, modsat det der sker i sædvanlig udvikling.

Døvblindhed vil altid medføre sterkt begrænsede erfaringer. At tilstræbe optimale udviklingsbetingelser stiller store krav til netværkets evne til fortløbende at prioritere, iværksætte og evaluere tiltag. Netværket består af de personer, som indgår i den døvblindes forskellige levemiljøer. (Andersen m.fl. 2004, Kap.1.5.)

Bruk av taktil sansekanal for oppfattelse og bearbeiding er også så grunnleggende krevende at gjentakelser blir nødvendig i mye større grad enn man skulle tro. Dersom et begrep er særlig viktig for oppfattelse av mening og helhet i situasjonen, og dersom dette er ukjent, vil gjentakelser være nødvendig. Dersom uttrykket ikke enda er forhandlet frem som noe partene har felles forståelse av, vil gjentakelser kunne medvirke til bedre oppfattelse og større tydelighet i hva samtalen dreier seg om. Det kan også være et poeng at gjentakelser introduseres variert, slik at man unngår en for stereotyp kommunikasjonsform.

Korte setninger - forenklinger

For døvblinde generelt, også for de tre brukerne i prosjektet, synes tolkene å ha sett at den beste måten å formidle et budskap på, er å gjøre setningen så kort som mulig ved å utelate unødvendige småord. Tema må tydeliggjøres fra begynnelsen slik at samtalepartnerne har felles fokus. Tegnspråk-syntaks er en god løsning, da dette ivaretar begge disse elementene på en bedre måte enn norsk talespråk. For noen brukere med hørselsrest kan forståelsen bli styrket ved at norske ord vokalt, blir ledsaget av tegnene.

Dette eksempelet viser hvordan tolken valgte å løse en situasjon hvor mye informasjon gis under et restaurantbesøk:

”En dame leser opp menyen, og tolken tolker dette. Menyene inneholder mange retter med tyrkiske navn, og det er snakk om mange ukjente grønnsaker. Tolken utelater de fremmede navnene, og oversetter med ”grønnsaker” i stedet. Hun simultantolker ikke, men resymetolker. Bruker følger tolken litt, men ikke mye. Spørsmålet er om informasjonen er for vanskelig? Eller er ikke bruker interessert? Det er en utfordring for tolken å kunne lese slike situasjoner: Hvordan kan en tolk vite hva som er kritisk informasjon for en bruker?” (Sitat logg)

Resymetolking ble valgt i ulike sammenhenger hvor det var behov for å forenkle og forkorte det som ble sagt og når kommunikasjonen gikk mellom samtalepartnere uten at bruker var direkte involvert. Det var flere oppdrag hvor vi finner eksempler på at resymetolking ble valgt.

For en av brukerne var tolkeoppdragene knyttet til ansvarsgruppe hvor bruker møtte fagfolk fra ulike fagområder. Her skulle bruker være i sentrum, men likevel oppstod det ofte situasjoner hvor det var behov for å avklare ting mellom de øvrige partene. Ved gjennomgang av videoopptaket etter møtet så vi at det var for mange situasjoner der samtalene forløp uformelt og ustrukturert. Det kunne også virke som om noen tema syntes uinteressante eller lite relevante for bruker. Resymetolking kan derfor være en god løsning i noen tilfeller.

Tolkene forsøkte med resymetolking når diskusjonene ble av mer organisasjonsmessig og teknisk art; hvem som skulle gjøre hva og hvorfor. Bruker var interessert og fulgte godt med. Innimellom gled blikket ned og hun så i bordet, men etter en kort pause ble blikkontakten opprettet igjen ved at tolken ga tegn på brukers kne” (Sitatlogg)

Det var imidlertid flere ting kunne endres for at bruker skulle kunne være mer integrert i samtalen. Forberedelse av ansvarsgruppemøter i samarbeid mellom tolker og møteledelse ble derfor viktig. Video opptak var et godt redskap til å se behov for endringer.

4.2.3. Beskrivelse

”Beskrivelse er et dynamisk forhold mellom tekst og kontekst, mellom det som formidles og den situasjonen det formidles i.” (Dalum, Jebbesen, Myrup & Pedersen, 1997, side 57). Har dette noen betydning for *beskrivelse* til døvblindsfødte? Vi erfarte at for brukerne i prosjektet er beskrivelse en viktig del av tolkingen. Alle mennesker er nysgjerrige på det som skjer rundt dem, liker å ha oversikt og forstå sammenhenger. Dette er helt naturlig også for døvblindsfødte personer. Tolken kan forsøke å tenke på hva i situasjonen som *sannsynligvis* har betydning i hendelsen eller i sammenhengen, og beskrive ut fra dette. I prosjektet erfarte vi imidlertid at det er en utfordring å finne riktig mengde og type informasjon.

Man kan selvsagt ikke ta for gitt at tolken umiddelbart kan ta samme fokus som den døvblindsfødte, derfor må det være et mål å gi mer plass til den døvblindes perspektiv og posisjon i forhold til ”her og nå”. Vi tar med et eksempel fra oppdrag hvor en bruker er på restaurantbesøk. Tolken beskriver at det er mange eldre personer i rommet, hvor på det kommer kontant fra den døvblindsfødte UNG JEG, altså ”jeg er ung”. Dette var første gang tolkene hadde erfart et spontant uttrykk fra bruker uten at det har vært stilt et spørsmål fra enten tolk eller nærpersion. Poenget her var at tolken kom med en *beskrivelse* som umiddelbart utløste en motivasjon til å svare eller kommentere.

Under dansetimen hadde tolk 1 beskrevet hva som skjedde i rommet, hvem som var lærer, hva de jobbet med. Tolk og bruker hadde holdt hverandres hender og klappet takten til musikken. Tolk 1 måtte gå, og tolk 2 overtok. Siden det meste var beskrevet og vist og det ikke var noe som ble sagt som skulle tolkes, prøvde denne tolken noe annet:

”Jeg fikk hånden hennes og prøvde ut haptisk beskrivelse av hvordan danserne danset, rytme i skritt, om de gikk forover, bakover eller rundt. Bruker likte denne måten for kontakt og berøring, men jeg er ikke sikker på om hun var oppmerksom på betydningen av det jeg gjorde.

Vi hadde heller ikke snakket om på forhånd hva det betyr. Men at det ga noe positivt er jeg ganske sikker på.” (Sitatlogg)

Eksempelet kan illustrere at samtalen og samværet med en annen person, som den døvblindfødte opplever å ha fått en relasjon til, i seg selv er betydningsfullt. Selv om det ikke er en utveksling av meningsbærende elementer, er det en form for kontakt som er viktig, slik som beskrevet i kapittel 2.

Konkretisering

I prosjektet har tolkene erfart at man må bruke alternative innfallsvinkler for at beskrivelsene skal gi mening. Til sammenligning, når det tolkes for *døvblindblitte*, vil gjerne brukeren berøre gjenstander som er i fokus og slik støtte seg til konkretisering av det som formidles. I dette prosjektet har vi sett at konkretisering gjennom bruk av taktil sans også har stor betydning for døvblindfødte. Ved medfødt kombinert syns- og hørselsnedsettelse/ døvblindhet begrenses tilgangen til verden omkring helt fra fødselen av og dannelse av begreper er en svært kompleks funksjon. Konkretisering ved berøring og støtte av taktil sans kan være avgjørende for å utvikle abstrakte begreper og evne til å kommunisere symbolsk.

Beskrivelsesdelen av et tolkeoppdrag kunne således være en anledning for bruker til å lære nye konvensjonelle tegn, eller også lære at innlærte tegn kan ha annet innhold enn tidligere erfart. Tolkene funderte på om man i slike sammenhenger skal kunne kalle dette *beskrivelse*, eller er det *tegn-innlæring*? Denne erfaringen viste at det er glidende overganger mellom disse funksjoner, og at dette utfordrer tolkene til å være mer fleksible i tolkning for denne målgruppen.

”Boks med tunfisk” på handlelappen til bruker. Tegnene BOKS T-FISK hadde tolken antakelser om at bruker ikke fikk meningen med. Gjennom handlerunden kom vi forbi fiskedisken, der tegnet ble gjentatt og fisken tatt med i samtalen. Også bokser med annet innhold ble fokusert på i butikken – for til slutt å ende opp med boksen med tunfisk. Det ble en konkretisering og forklaring på brukers premisser for å få en betydning av tegnene og ordet på handlelappen. Spørsmålet er der fortsatt: er det tolking / beskrivelse, eller er det en rolle som pedagog / lærer?

(Sitatlogg)

Prosjektet viste at tolkenes beskrivelseskompetanse og vektlegging på dette i samværet med brukerne, ga verdifulle bidrag til nytenkning om utførelse av tolkeoppdrag og samtidig en økt bevissthet og refleksjon om kommunikasjonsens betydning i brukerens nettverk.

4.2.4. Ledsaging

Tradisjonelle ledsagerteknikker kan som regel benyttes, tilpasset den enkeltes behov. Ved vanlige ledsagerteknikker vil bruker holde i tolkens albue eller på skulder, men det kan være situasjoner med døvblindfødte der ledsagerteknikker ikke er lett å gjennomføre. Hvordan ledsager man når en bruker for eksempel har dårlig balanse, ikke har lært konvensjonelle teknikker i orientering og mobilitet eller sitter i rullestol? Det må også tenkes på hva som er trygt for bruker. Det kan være en fordel at tolken i sin forberedelse tenker igjennom hva slags måte han/hun kan ledsage den døvblindfødte på. I tilfeller der vanlige ledsagerteknikker ikke er praktisk gjennomførbart, vil tett samarbeid med nærpersonen være viktig. For døvblindfødte som ikke har lært ledsagerteknikker, kan bruker og tolk holde hverandre i hånden. Da kan det bli en situasjon som ligner den man bruker ved taktil kommunikasjon, tolkens hånd er allikevel klar til å beskrive for bruker at her er det dyp snø, en kant, en trapp eller lignende.

Et større fokus på opplæring i ledsagerteknikker for døvblindfødte og nærpersoner aktualiseres gjennom erfaringer fra dette prosjektet. Ved å kunne ledsagerteknikker og bruke disse i praksis vil det sannsynligvis også bli lettere for nærpersoner å forstå at fysisk kontakt under forflytning faktisk er en viktig støtte og trygghet for en døvblindfødt person, og må ses som noe som fremmer, ikke hindrer, selvstendighet og egenaktivitet.

4.3. Oppsummering for den enkelte

Tolk-ledsagertjeneste og opplæring av nettverk

Bruker 1

Denne brukeren var i en fase i livet da det var stadig nye utfordringer når det gjaldt planlegging av framtida. Da ble det viktig å kunne være delaktig i de sammenhenger hvor valg gjøres og avgjørelser tas. Mange tolkeoppdrag var møter som omhandlet temaer som var viktige for dagens situasjon og for framtiden. Bruker 1 har i prosjektperioden hatt en rivende utvikling med hensyn til språkutvikling (innlæring av norsk tegnspråk), og vedkommende ble i økende grad involvert i diskusjoner rundt egen situasjon og egne valg med hensyn til framtidig utdanning, arbeid og bolig.

I prosjektet har det for bruker 1's del blitt satt spesielt fokus på brukers rolle og reelle muligheter for medvirkning i de sammenhenger hvor mange personer var involverte og hvor det var stor grad av informasjonsflyt mellom partene. Erfaringene for denne brukeren er hovedsakelig oppsummert med utgangspunkt i deltakelse i egne ansvarsgruppemøter.

Et av målene var at bruker skulle bli involvert i temaer på møtet og få grunnlag for å gjøre valg i egne saker. For å oppnå dette var det behov for språklige tilrettelegginger, struktur og en møteledelse som var godt informert om hvordan tolkingen skjer. Utprøving av tolk for denne brukeren viste derfor et behov for en mer systematisk tilrettelegging i forkant av neste ansvarsgruppemøte, og følgende momenter ble initiert av tolkene:

- Samtale med møteleder i forkant av møtet
- Avklaring om hvorvidt deler av møtet burde foregå uten bruker, slik at man unngikk å snakke ”over hodet på brukeren”. Slike diskusjoner kunne eksempelvis være om ansvarsfordeling mellom fagpersoner og etater, informasjon som ikke direkte angikk denne brukeren, spørsmål vedrørende medisinske forhold etc. Her ble det forslått å dele møtet i to deler eller lage to ulike møter.
- I brukers møte bør man på forhånd avtale hvordan tolker, nærpersion i den aktuelle situasjon og andre skal posisjoneres fysisk sett. Videre er *tidsfaktoren* uhyre viktig for at bruker skal kunne følge med i samtalen hele tiden. For at en døvblindfødt person skal kunne motta, bearbeide, forstå og kommentere det som blir sagt, trengs mer *tid* enn man vanligvis beregner når seende og hørende snakker sammen. Det ble derfor satt av god tid da møteplanen skulle legges.

Utover de mer trivielle møtene hadde tolkene oppdrag knyttet til brukers fritid, bl.a. kulturelle aktiviteter. Allerede etter noen av de første oppdragene rapporterte lærer at bruker i etterkant av oppdraget tok initiativ til å fortelle om egne opplevelser i større grad enn tidligere. Det virket derfor som bruken av tolk inspirerte brukeren til en mer aktiv rolle i andre sammenhenger, og at tolkebruker fikk mer ”å snakke om”. Det bidrar til å utvide erfaringsgrunnlaget og øke livskvaliteten.

Totalt er erfaringen fra prosjektet at bruker hadde god nytte av tolketjeneste, og at tjenesten kan brukes i framtiden med de tilpasninger som er skissert foran. Dette kan sikres ved at det opprettes en **brukerprofil** (se kapittel 5) ved den respektive tolketjeneste. En annen forutsetning er at bruker og nærpersioner får god kunnskap om rettigheter og formidlingsrutiner når det gjelder tolketjenesten. På sikt er det sannsynlig at bruker selv skal kunne si fra om tolkebehov og etter hvert kunne bestille selv. Pr. i dag er bruker avhengig av nærpersioner for å kunne bruke tolk-ledsagertjenesten. Oppfølging på disse områdene vil bli gjort i prosjektets regi.

Bruker 2

For en annen av deltakerne var det ønskelig å få utvidede muligheter for å delta i fritidsaktiviteter og sosial aktivitet med jevnaldrende. Prosjektdeltakelsen var et forsøk på å se om tolk-ledsagertjenesten kunne være et bidrag i så måte. Denne brukeren kommuniserer ekspressivt (snakker) med tegn og impressivt (mottar/lytter) med en kombinasjon av tegn, med støtte av tale. Både skole- og arbeidstilbud var i tilrettelagte kommunikasjonsmiljøer, hvor overgang fra skolegang til arbeid/aktivitetssenter skjedde midt i prosjektperioden. Dette innebar at "bli-kjent-fasen" ble gjennomført hovedsakelig i skolemiljøet, mens gjennomføringen av oppdragene ble knyttet til det nye arbeidsmiljøet og brukerens aktiviteter og nærpersoner der. I tillegg var det tolkeoppdrag i forbindelse med kursopphold på Eikholt senter.

I "bli-kjent-fasen" møtte tolkene nærpersoner som hadde svært langt og nært kjennskap til brukeren, noe som var vesentlig for at tolkene skulle lære å forstå hvordan tegnene ble brukt og hvilken mening tegnene hadde for bruker.

Ved noen av tolkeoppdragene, hvor det ble gitt svært mye og detaljert informasjon, ble dette forsøkt løst med resymetolking. Det viste seg snart at brukeren fulgte med og kunne komme inn med adekvate kommentarer.

Brukeren lærte raskt å bli fortrolig med tolkene, men det var ikke alltid lett å skille tolkene fra andre "hjelpere" i de situasjoner hvor flere nærpersoner var med, ettersom alle stort sett kommuniserte med tegn. I noen situasjoner følte også tolkene at de var for mange, og at rollene til tider ble uklare.

Bruker hadde behov for praktisk hjelp og er rullestolavhengig. På turer utendørs og under forflytning ellers erfarte tolkene en tydeligere rolle i forbindelse med beskrivelse og tolking. Det er ikke mulig å trille rullestolen samtidig som man beskriver eller tolker. Det spesielle for denne brukeren var at det i løpet av prosjektet ble sykdomsavbrekk, med synsfunksjonelle forandringer som gjorde det nødvendig å gå fra visuell til taktil avlesing av tegn.

Alt i alt skjedde det store omveltninger i brukers liv under prosjektperioden, noe som nok også bidro til at utprøvingen av tolketjenesten ble mer fragmentarisk og tilfeldig enn prosjektplanene la opp til. Erfaringen tilsier likevel at bruker vil ha nytte av tolketjenesten framover, med de tilpasninger som kreves med hensyn til god personlig kjennskap til tolken og språklige tilpasninger. Hvordan tolketjenestens kompetanse kan bidra med hensyn til å støtte bruker ved overgangen til taktil avlesning av tegn, er ikke prøvd ut.

Man erfarer likevel at brukers totale hjelpebehov er både av praktisk og kommunikasjonsmessig art, og at det mest hensiktsmessig hadde vært om bruker kunne få hjelpebehovet dekket gjennom en og samme person. Det ideelle for denne bruker ville derfor være at nærpasjonen hadde tolkens kompetanse. Et alternativ er at bruker får et fast team av nærpasjoner med god kommunikasjonskompetanse. Tolketjenesten vil i denne modellen kun være et supplement sammen med annen type hjelp, med det mål at brukeren skal kunne fungere aktivt og selvstendig.

Bruker 3

Den tredje av tolkebrukerne bodde i et miljø hvor seende og hørende kun i begrenset grad kunne kommunisere på brukers premisser; som ideelt sett skulle vært taktil tegnspråk. I boligen ble det hovedsakelig brukt bilder og tegnstøttet tale, fordi personalet ikke behersket tegnspråk. I prosjektet var det derfor interessant å prøve ut hvorvidt bruk av tolk-ledsager ville lette kommunikasjonen for vedkomne og personalet i boligen. Bruker hadde imidlertid flere hovedbaser i sin hverdag utenom boligen; dagsenter og foreldrehjemmet. Han ble derfor besøkt alle 3 stedene for at tolkene skulle lære han og hans nærpasjoner å kjenne og få en bredest mulig forståelse av hans kommunikasjon og kommunikasjonsbehov. Etter hvert ble boligen valgt som hovedbase for tolkesituasjoner og tolkeoppdrag.

Valg av brukers tolkeoppdrag ble gjort på grunnlag av faste, daglige aktiviteter. Her inngikk forberedelse og gjennomføring av aktivitetene, i boligen og utenfor. Etter hvert var det også mulig å kommunisere om de ulike aktivitetene i ettertid. Den ukentlige handleturen på kolonialbutikken og turgåing var de situasjonene som hovedsakelig ble valgt ut som oppdrag. Personalet foreslo og måtte i noen sammenhenger velge på vegne av bruker. Men som nevnt tidligere, var bruker selv også innstilt på å ta valg og fikk anledning til det når han fikk hjelp av tolken til å gjøre seg forstått, f.eks. den dagen det ble tur i stedet for aktiviteten personalet hadde satt opp (eks. kapittel 4.2.2).

For at denne brukeren skulle få de beste betingelser for å prøve ut tolketjenesten, tok prosjektet initiativ til å intensivere og strukturere samarbeidet med personalet i større grad enn det først var tenkt, slik at roller og ansvar ble klarert og prosjektets hensikt ble tydeliggjort på en bedre måte. Tolkeoppdragene ble tatt inn i brukers dagsplaner for å gi informasjon både til bruker selv og personalet om dette. Her ble det informert om hvilke tolker som kom, på hvilket tidspunkt og hvilke oppdrag man skulle ha sammen. Det ble også organisert slik at det var personale med best kjennskap til bruker som var på jobb under oppdragene.

Personalet ga uttrykk for at det var lærerikt og interessant å observere hvordan tegn og tegnspråk ble knyttet til de daglige aktiviteter og begreper, noe som ga dem tips til hvordan de selv kunne utvide bruke av tegn i kommunikasjon med bruker. For bruker tok det ikke lang tid å gjenkjenne tolkene. Da de hadde signalisert hvem de var, ble de møtt med framstrakte hender, på denne måten gjorde bruker det klart at han var klar for å kommunisere.

Utprøving av tolk for denne brukeren viste tydelig hvilke behov det var for systematisk tilrettelegging og samarbeid med personalet og nærpersionene i boligen. I ettertid erfarte man at dette samarbeidet skulle vært intensivert fra prosjektets start, jfr. avsnittet om samarbeid ovenfor.

Kommunikasjonsmessig bidro tolkeoppdragene i prosjektet til å avdekke brukers potensial for å lære og å bruke tegnspråk. Det resulterte også i at miljøet rund denne personen fikk ny kunnskap om brukerens kommunikasjonsmuligheter og -situasjon og sin egen rolle som kommunikasjonspartnere. Det bidro til å snu fokus fra atferd til kommunikasjon.

Siden mange personer med medfødt døvblindhet bor i bomiljøer hvor man ikke behersker tegnspråk og alternative kommunikasjonsformer tilpasset døvblindes forutsetninger for å forstå og bli forstått, kan et slik kartleggingsarbeid også vurderes for andre potensielle tolkebrukere. Når en "blikjent-fase" ikke er tilstrekkelig, som i dette tilfellet, kan et mer systematisk kartleggingsarbeid av kommunikasjonen bidra til økt kunnskap om den døvblindfødtes kommunikasjon og språk og potensial for å videreutvikle dette.

4.4. Rammer for tjenesten - noen refleksjoner

Antakelsen før prosjektstart var at tolkerollens rammer må utvides for å imøtekomme døvblindfødte brukeres behov. Spørsmålet er om arbeidet blir så annerledes at vi må omdefinere rollen som tolk, eller om det er mulig at tolking til døvblindfødte også kan defineres innenfor de eksisterende rammer.

Tre aspekter ble vurdert:

1. om Nasjonal Standard for Tolketjenesten er slik utformet at den gir rom for tolking til personer med medfødt døvblindhet
2. om Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer er slik at døvblindfødte er inkludert.
3. om tolketjenesten i praksis kan legges til rette slik at denne gruppen har tilgang til tolk.

Med utgangspunkt i rammene for tolketjenesten var det interessant å se på om det ligger begrensninger i tolketjenestens muligheter til å fungere overfor døvblindfødte. I den sammenheng var det viktig å skille mellom tjenesten som tolkene yter direkte til bruker gjennom tolkeoppdrag, tolketjenesten som organisasjon og som kompetansesenter.

Nasjonal Standard for Tolketjeneste

Lov om folketrygd, forskrift om stønad til tolkehjelp for mennesker med hørselshemning og kombinert syns- og hørselshemning (§10-7g) definerer døvblinde brukere på følgende måte:

En døvblind er en person som har en så alvorlig grad av kombinert syns- og hørselshemning at evnen til å ferdes ute og evnen til å kommunisere med andre på egen hånd eller ved hjelp av egnede hjelpemidler er vesentlig innskrenket. *(Lov om folketrygd 2008)*

Tolketjenestene er i dag organisert under NAV Hjelpemiddelsentral i hvert fylke. De består av administrasjon, formidling og tolker. Tolketjenestene har et faglig samarbeid mellom fylkene for å styrke og sikre faglig utvikling, kvalitet i saksbehandlingen, lik praksis, kvalitet i formidlingen, kvalitet i tolkingen, erfaringsutveksling og samhandling på alle nivåer. Det er viktig å utnytte den kompetansen tolketjenestene har nasjonalt. Der kompetanse innen et tolkeområde mangler, bør man søke etter denne kompetansen i andre fylker.

Status som kompetansesenter gir tolketjenestens brukere rett til å få informasjon om rettigheter og bruk av tolk og tolketjeneste. Det er hjelpemiddelsentralens ansvar å sørge for informasjon, opplæring og veiledning om tolketjeneste på lik linje med ansvaret for å veilede og informere om andre ytelser som kan være aktuelle. Opplæring skjer kontinuerlig ute på tolkeoppdragene og i mer organiserte former gjennom kurs.

I Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer (Tolkeforbundet 2005 – se vedlegg 2) sies det følgende om rammene for ytelse av tjenesten (tolkeoppdrag):

Tolkens oppgave i en tolkesituasjon, er å muliggjøre kommunikasjon mellom mennesker med forskjellig kommunikasjonsmetoder, på en profesjonell måte.

Et av spørsmålene er om tolken behersker den kommunikasjonsmetoden som personene har. Et annet spørsmål er hvilke utfordringer tolkene står overfor når døvblindfødte ikke har et ferdig utviklet konvensjonelt språk.

Og er det mulig å tilføre kunnskap som tolkene spesielt besitter som bidrag til å styrke kommunikasjon og språk?

Tolken skal formidle budskapet og stemningen i tolkesituasjonen, samt være en kulturell brobygger mellom tolkebrukerne for å fremme god kommunikasjon. Tolken skal benytte den kommunikasjonsmetoden tolkebrukerne foretrekker.”

Kommunikasjonsmåter hos døvblindfødte er sammensatte og forskjellige. Derfor kan det i mange sammenhenger være en diskusjon om hva som er ”riktig” språk eller kommunikasjonsform. Både blant døve og personer med ervervet døvblindhet er det flere metoder å velge mellom. Innen gruppen døvblindfødte vil det være vanskeligere å finne den optimale kommunikasjonsformen for den enkelte. Uansett er det *tolkebrukeren* som ifølge retningslinjene skal bestemme kommunikasjonsform. Spørsmålet er om tolken har tilstrekkelig kompetanse på medfødt døvblindhet generelt og innehar tilstrekkelig kunnskap og kompetanse for å kunne tolke for den aktuelle brukeren.

Tolken skal ikke delta som part i situasjonen, og ikke la egne holdninger påvirke tolkingen, men skal ved behov gi informasjon om sin funksjon ...

Erfaringer fra prosjektet viser at tolken med nødvendighet vil få en mer fremtredende rolle i kontakt med den døvblindfødte. Tolken vil være en person som er en aktiv partner i en kommunikasjonssituasjon. Som tolk til døvblindfødte vil denne plassen kanskje bli mer ”synlig” og være mer romslig enn i tolking til andre brukere.

Tolken skal være godt faglig forberedt til oppdraget og skal tilpasse sin fremtoning og sine klær etter oppdragets art. Tolken har ansvar for egen arbeidssituasjon og skal samarbeide med andre involverte profesjoner.

Forberedelse i tolking til døvblindfødte er en svært vesentlig betingelse. Hvor mye tid som trengs til dette vil være forskjellig avhengig av den døvblindfødtes livsbetingelser, kommunikasjonsmiljø og kommunikasjonsmåter. Samarbeidet med andre involverte profesjoner er svært viktig og kanskje i enda større grad enn ved andre typer tolking.

Alle tolkeoppdrag blir bestilt gjennom hjelpemiddelsentralens tolketjeneste. De fleste tolketjenester har en egen gruppe med formidlere som behandler innkomne bestillinger og effektuerer disse. Formidlerne har god kjennskap til de tolker som er tilknyttet tolketjenesten. Denne forutsetning må selvsagt også være tilstede dersom tolketjenesten skal fungere for døvblindfødte.

Tolketjenesten tilbyr også spesialisert kompetanse, eksempelvis tolkning for døve fremmedspråklige, kunnskaper innenfor spesielle fag, kirketolking eller tolking i retten. Tolking til døvblindfødte bør også i fremtiden kunne representere en slik spesialisering som enkelte tolker har.

Tolketjenestens struktur gjør det til en viss grad mulig å etterkomme brukernes ønske om en bestemt tolk eller en tolk med spesielle kvalifikasjoner. Det er mulig å *ønske* seg en spesiell tolk, men det er vanskelig å få reservert fast tolk. Det har vært ytret ønske, spesielt fra døvblindblitte, om at det skal være mulig å ha faste tolker, men så langt har man ikke fått dette til. Overfor døvblindfødte ser vi at dette er et lignende behov, men at man selvsagt vil være tjent med at det er en mindre gruppe tolker som kjenner den samme bruker veldig godt. Dette minsker sårbarheten med hensyn til å bli for avhengig av *en* person.

Kapittel 5

Konklusjoner og anbefalinger

I prosjektet har vi erfart at tolking til personer med medfødt døvblindhet krever en rekke tilpasninger som tolketjenesten må tilstrebe for at denne gruppen brukere skal kunne benytte seg av tjenesten. Vi har oppsummert en del av disse tilpasningene som går utover tradisjonell tolking, ledsaging og beskrivelse, som er omtalt i kapittel 4.

Med bakgrunn i dokumenter som regulerer tolketjenesten (fra kapittel 4), er det ikke behov for å omdefinere tolkerollen eller endre utførelse av tolkning for å gjøre tjenesten tilgjengelig også for døvblindfødte. Man kan heller snakke om *tilpasninger* av tolkerollen.

De fleste personer med medfødt døvblindhet som har mulighet til å nyttegjøre seg en tolk, vil ha behov for en tolk som kjenner dem. Dette innebærer både at det skal være en tryggere ramme rundt kommunikasjonssituasjonen, i tillegg til at tolken er nødt til å kjenne vesentlige deler av den døvblindfødtes tegnrepertoar, ja endog noe av personens historie.

5.1. Støttetolk

To tolker på oppdrag er vanlig i mange sammenhenger. Når to tolker samarbeider om ett oppdrag, vil det under selve oppdraget være en *aktiv* tolk og en *støttetolk*. Støttetolken jobber hele tiden med å støtte den aktive tolken. Under tolking for døvblindblitte brukere kan støttetolken styre samtalen i forhold til tempo, hvis han/hun ser at den aktive tolken ligger litt etter. Behov for justering av tempo og annen tilrettelegging blir enda mer tydelig for støttetolken i tolking til døvblindfødte. For at den aktive tolken skal kunne ha fullt fokus på den døvblindfødte og det som skal tolkes, er det derfor naturlig at støttetolken er mer aktiv enn ellers. Underveis i prosjektet ble tolkene mer og mer trygge på at dette var en god løsning i forhold til å få

den døvblindfødte integrert i samtaler som involverte flere personer.

I en gitt tolkesituasjon kan det være vanskelig å vurdere alt som skjer. Støttetolken har en viktig observatør-rolle og kan lettere se helheten i situasjonen enn den aktive tolken. Det anbefales at bruk av støttetolk utprøves mer systematisk ved tilrettelegging av nye tolkesituasjoner for døvblindfødte, også for nye brukere.

5.2. Samarbeid med nettverk

Erfaringene viste at om innsatsen for bedret kommunikasjon gjennom tolketjeneste skal gi effekt for bruker over tid, er det best hvis nettverket og tolkene allerede ved prosessens start begynner et samarbeid med felles veiledning og detaljerte planer for rolle- og ansvarsfordeling. Gjennom prosjektet som ble gjennomført i Kloppedalen bofellesskap i Bergen kommune, gjorde man de samme erfaringene (Endresen og Rieber-Mohn 2004). For nye prosjekter anbefales det derfor at alle parter, inklusive pårørende og andre som er i nær kontakt med brukeren, samarbeider om utformingen fra starten av.

5.3. Opplæring av nettverk

Gjennom analyse av videoopptak fra ulike tolkesituasjoner, kom det tydelig fram at døvblindfødtes betingelser for å kunne være deltaker i en samtale, blant annet er avhengig av at samtalsituasjonene er tilrettelagt på individnivå, både fysisk og kommunikasjonsmessig. Vanlige samtale- og samværsnormer ved tolkebruk for døve og døvblinde må også følges. Ettersom kunnskap om medfødt døvblindhet og behov for tilrettelegginger ikke forventes å være allmenn kunnskap, er det viktig at den part som har ansvar for en tolkesituasjon, får nødvendig opplæring slik at den døvblindfødte bruker skal få de beste forutsetninger for å forstå og for å ytre seg. Det anbefales at kunnskapen blir tilgjengelig for døvblindfødtes nettverk gjennom mer rutinemessig informasjon i tilknytning til formidling av tolkeoppdrag.

5.4. I hvilken grad vil personer med medfødt døvblindhet ha nytte av tolk-ledsagertjenesten?

I dette prosjektet hadde de 3 brukerne ganske forskjellig behov i forhold til kommunikasjonsformer og bruk av tolk. Det vi ser er at bruk av tolk bidrar til at nettverket rundt den døvblindfødte fokuserer mer på kommunikasjon. Samtidig som det øker forståelsen for den døvblindfødtes kommunikasjons-situasjon i personens daglige miljø, utvider det kommunikasjonsrepertoaret til den enkelte. Den døvblindfødte gis anledning til deltakelse i betydelig større grad i mange situasjoner som har innvirkning på egen livssituasjon.

Det øker samhandling med personer i omgivelsene og gir større erfaringsgrunnlag. Uavhengig av om brukerne fra før av var i et tilpasset språkmiljø og uavhengig av språklige ferdigheter, så vi imidlertid at behovet for tolk var tilstede hos alle 3 og at bruken av tolk bidro positivt til å bedre deres muligheter for kommunikasjon med sine omgivelser.

Behovet for ulike individuelle tilpasninger varierte, slik som beskrevet i kapittel 4 og det er derfor ikke så enkelt å trekke generelle konklusjoner på dette området. Prosjektet har imidlertid vist at tolking for døvblindfødte krever at tolken opparbeider seg kjennskap og tillit. Tolken er videre avhengig av å møte brukerne i sitt daglige miljø og nettverk. Det kreves et godt samspill mellom tolken og brukeren over lang tid, før god og forståelig kommunikasjon kan utvikles. For å møte de døvblindfødte tolkebrukeres behov, forutsettes det at tolketjenesten legger til rette for dette. Tidsfaktoren er spesielt svært vesentlig.

I prosjektet hadde vi god erfaring med at de fire tolkene har samarbeidet om felles tolkeoppdrag. På samme måte bør det være mulig å organisere tolketjenesten fylkesvis eller regionalt slik at brukerne i det enkelte fylket har en *gruppe* tolker som er spesialister på denne tolkedisiplinen eller målgruppen og kjenner brukerne individuelt. Slik reduseres tjenestens sårbarhet med hensyn til tilstedeværende kompetanse til enhver tid. Tolkegruppen vil kunne utgjøre et faglig nettverk hvor flere har erfaringer og spesialkunnskap på tolk-ledsaging for døvblindfødte.

Behovet for tolk vil antakelig være forskjellig dersom vi ser på gruppen døvblindfødte barn/unge og gruppen av dagens døvblindfødte voksne. Som beskrevet innledningsvis var kunnskapen i fagfeltet tidligere mangelfull, og man hadde ikke den forståelse av døvblindhet og døvblindfødtes potensial for utvikling og læring som man har i dag. Døvblindfødte personer i alderen 30 – 40 år har derfor et svakere språklig grunnlag enn dagens døvblindfødte barn som får helt andre utviklingsbetingelser. Når det gjelder voksen-gruppen, har livet selvsagt gitt mange erfaringer, men personene i denne gruppen har kanskje ikke ord, tegn eller uttrykk som kan beskrive hva de har opplevd gjennom møter med andre mennesker. Det kan være et enormt ”gap” mellom det de forstår og tenker på og det de kan uttrykke. Tolken vil kanskje kunne være med på å fylle dette ”gapet”. Å hjelpe den døvblindfødte til å uttrykke seg kan være et mål i seg selv, da det er med på å gi personen større mulighet til å styre egen hverdag og øke livskvaliteten.

For de som i dag er døvblindfødte barn og unge vil utgangspunktet for å gjøre bruk av tolketjenesten være vesentlig annerledes enn for dagens

voksne døvblinfødte. Sannsynligvis vil tolketjenesten være aktuell for et stort antall i denne yngre brukergruppen. Ved at de har fått være i et språklig tilrettelagt miljø fra tidlige barneår har de fått langt større erfaring i kommunikasjon med sine omgivelser, derfor har de også større erfaring i å bli forstått, selv om de har et sammensatt uttrykksrepertoar. I fremtiden forventes det også at flere i den nye generasjonen døvblinfødte får cochlea-implantat tidlig i barneårene. Dette gir utfordringer i forhold til å tilrettelegge et kommunikasjonsmiljø.

Å kunne lære å nyttiggjøre seg tolk som barn eller ungdom vil også gi helt andre forutsetninger for bruk av tolketjenesten i voksen alder. En anbefaling er derfor at døvblinfødte barn får tilgang til utprøving og bruk av tolk på et tidligere tidspunkt i livet enn tolkebrukerne i prosjektet.

5.5. Organisering av tolketjeneste for døvblinfødte

For å utføre tolketjeneste for døvblinfødte, kreves det god kompetanse i å møte brukeren på et nivå der forståelsen av kommunikasjon og språk ikke alltid er klar, der det må gis rom for tolkninger fra tolken selv og der dialogen må samkonstrueres i mye større grad enn ellers. Denne type tolking er krevende for tolken, både på det tekniske, språklige og ikke minst det emosjonelle plan.

Pr. i dag er gruppen med medfødt døvblindhet ikke i fokus på tolkeutdanningen og anses ikke som en brukergruppe som tolkene skal forholde seg til. Det blir viktig å arbeide for at kunnskap om medfødt døvblindhet kommer inn som en grunnkompetanse på utdanningen.

Vi ser i dag at tolkene gjerne spesialiserer seg innenfor enkelte områder. Det kan være innenfor kirketolking, rettstolking, undervisningstolking, skrivetolking, tolking for døvblinde. Som tidligere nevnt kan denne nye brukergruppen kan være en slik "spesialitet", dvs. vi kan organisere dette på tilsvarende områder for døvblinfødte personer. Det er viktig å poengtere at en generell kompetanse for tolking til brukere med ervervet døvblindhet ikke er tilstrekkelig for å bli en god tolk for døvblinfødte. Likevel vil de som er utdannet som tolk- ledsagere for døvblinde ha godt grunnlag for å videreutvikle sin kompetanse i forhold til denne nye brukergruppen.

Dagens tolketjeneste har eksempelvis opparbeidet seg god erfaring med å tolke for fremmedspråklige døve. Det kan være personer som ikke snakker norsk tegnspråk, og man bruker så langt det er mulig og hensiktsmessig de samme tolkene, det vil si en egen gruppe tolker. Denne erfaringen kan overføres i tolking for døvblinfødte som ikke bruker konvensjonelt tegnspråk.

For at tolketjenesten skal fungere for denne gruppen døvblindfødte er det som nevnt viktig at alle parter i brukerens nettverk samarbeider om tilretteleggingen og utveksler kunnskap som har betydning for den enkelte.

5.6. Behov for ”Brukerprofil”

Prosjektet har tydelig vist at god kjennskap til den enkelte bruker og hans/hennes behov for individuelle tilpasninger, er en forutsetning for at tolketjenesten kan fungere. Å opprette en *brukerprofil* kan for tolketjenesten være et verktøy for å sikre at individuelle behov for døvblindfødte blir ivaretatt under tolkeoppdrag. Dette kan innebære at opplysninger som ansees som nødvendige for å gjøre en god tolk- ledsagerjobb, legges inn i en profil på brukers navn, slik at den er tilgjengelig for tolkene som skal ha oppdraget. Slike opplysninger kan være: kommunikasjonsformer og spesielle behov for språklig tilrettelegging, syns- og /eller hørselsfunksjon, spesielle behov i forbindelse med fysisk tilrettelegging av tolkesituasjonen, spesielle ledsagerbehov etc. Det forutsettes selvfølgelig at opplysningene i profilen er basert på samtykke fra bruker/verge og ellers oppbevares og behandles i tråd med gjeldende regelverk. Imidlertid kan ikke *brukerprofilen* for døvblindblitte automatisk overføres til gruppen i dette prosjektet. Det bør arbeides spesifikt med utvikling av en eget tilpasset form for brukerprofil for brukere med medfødt døvblindhet.

5.7. Organisering i regionale tolketeam

Som tidligere nevnt er et konkret forslag å opprette et regionalt team med fast ansatte tolker og frilanstolker for døvblindfødte brukere. Dette teamet kan spesialisere seg og jobbe aktivt ut mot denne brukergruppen. En tolkesentral kan ha koordineringsansvar og rapporteringsansvar.

Utfordringer med hensyn til dette forslaget blir:

- Avlønning av frilansere når det ikke er konkrete tolkeoppdrag
- Tolkebehov utover arbeidstid for fast ansatte
- Økonomi
- Ressurser i form av stillinger

Erfaringene sier at tolkebehovet er størst på kveldstid og i helger. Det må derfor ses på hva slags arbeidsturnus de faste tolkene skal gå i. Man kan opprette tilleggsavtaler for frilanserne slik at de sikres lønn utover aktiv tolking.

I *"Nasjonal standard for tolketjenesten"* står det under "Sikring av kvalitet på tjenesten." *"Hjelpemiddelsentralen har ansvar for at det er tilgjengelig kompetanse på tolkeområdet til mennesker med hørselshemming og kombinert syns- og hørselshemming."*

Dette prosjektet er forhåpentlig et bidrag i retning av at tolketjenesten på sikt skal kunne ha tilgjengelig kompetanse og kunne yte tjenester også til mennesker med medfødt kombinert syns- og hørselshemming i hele landet.

Referanseliste

- Andersen, K., Hauge T. S, Laustrup, B., Rødbroe, I., og Solgaard, T. (2004): *Funktionsnedsættelsen døvblindhet – en nordisk vejleder*. NUD, Dronninglund. Dansk utgave i 2006. Aalborg: Videnscenter for døvblindfødte
- Ask Larsen, Flemming og Nafstad, Anne V. (2006) Døvblindfødtes sprog- lighed: Et dokumentationsprojekt. *Skådalen publication series* no. 23, Oslo: Skådalen kompetansesenter
- Bernler, G., Johnsson, L., Skårer, A. (1993) Behandlingens villkor: Om relationen och förväntningarna i det sociala arbetet. Stockholm: Natur och Kultur
- Daelman, M., Nafstad, A., Rødbroe, I., Souriau, J. og Visser, T.: *The emergence of communication* (Part II) (1999). *Persons with congenital deafblindness*. Video og rapport. Aalborg: Videnscenter for Døvblindfødte
- Dalum, V., Jebbesen, O., Myrup, L.N., & Pedersen, A. (1997) *Taktil tegnsprogkommunikation*. København: Center for Tegnsprog og Tegn- støttet Kommunikation,
- Haug, Gunnhild (1996) *Utpøving av tolk-ledsagertjeneste for døvblindfødte*. Trondheim: Hjelpemiddelsentralen i Sør-Trøndelag
- Hauge, Tonhild Strand og Tønsberg, Gro Elisabeth Hallan (1998) Musikal- ske aspekter i førspråklig samspill. en analyse av musikalske elemen- ter i førspråklig sosiale samspill mellom døvblindfødte barn og seende hørende voksne. *Skådalen publication series* no. 3, Oslo
- Janssen, Marleen og Inger Rødbroe (2007) *Communication and congenital deafblindness. Booklet II. Contact and social interaction*. Sint-Michi- elsgestel: VCDBF/Viataal
- Lind, Marianne (2005) Samtalen - den grunnleggende språkbruksformen. Artikkel i Kristoffersen, K.E.; Gram, H.; Sveen, A.(red.) *Språk – en grunnbok*, Oslo: Universitetsforlaget
- Lov om folketrygd (2008): *Forskrift om stønad til tolke- og ledsagerhjelp for døvblinde*. Kap. 10; § 10-5 og/eller 10-6 og 10-7 i Lov om folke- trygd (folketrygdloven) av 28. februar 1997 nr. 19. Oslo: Cappelen akademiske

- Mjøen, Odd-Morten (1995) *Tanker omkring tolking for døvblinfødte*. Trondheim: Hjelpemiddelsentralen i Sør-Trøndelag
- Nafstad, Anne (1999) Educating the Deafblind – State of the Art. Does the Education of the Deafblind have a Future? I Simonsen, E. og Arnesen, K. (red) Fornuft og følelser – perspektiver etter 150 års undervisning av døde og døvblinde. *Skådalen publication series* no. 8, Oslo: Skådalen kompetansesenter
- Nafstad, A & Rødbroe, I (1999) *At skape kommunikation med døvblinfødte* Nordisk vejleder nr. 24. Dronninglund: Forlaget Nordpress
- Nafstad, A. & Rødbroe, I. (2006) Å skape kommunikasjon med døvblinfødte. Perspektiver på diagnostiserende undervisning for personer med medfødt døvblindhet eller personer med tilgrensende funksjonsnedsettelse. *Skådalen publication series* no. 24, Oslo
- Nordisk definisjon (2007) se Nordisk definisjon av døvblindhet; http://www.nud.dk/nordisk_definition?mid=94585531-EE0C-4A59-9465-0D77C55446CE&
- Endresen, Åse.A. og Rieber-Mohn, Bergljot (2004) *Bedre kommunikasjon - bedre hverdag. Prosjektbeskrivelse*. Kloppedalen bofellesskap og Regionsenteret for døvblinde, Vestlandet Kompetansesenter, Bergen
- Raanes, Eli (1993) *Utpøving av tolk- og ledsagertjeneste for en døvblinfødt mann*. Oslo: Statens Sentralteam for døvblinde
- Rieber-Mohn, Bergljot (2000) «Hva kan vi snakke om... og hvordan? Om døvblinfødte personer og deres nærpersioners muligheter til å kunne samtale om hendelser og opplevelser i dagliglivet. Hovedfagsoppgave i spesialpedagogikk, Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo.
- Rikstrygdeverket (2004) Nasjonal standard for Tolketjenesten, se NAV sin hjemmeside: www.nav.no/binary/1073750766/file?download=true
- Røkenes, O.H. & Hanssen, P.H (2004) *Bære eller breste*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke as, 3. opplag.
- Rødbroe, Inger og Marleen Janssen (2006) Communication and congenital deafblindness Booklet I. Congenital deafblindness and the core principles of intervention. Sint-Michielsgestel: VCDBF/Viataal
- Svennevig, Jan, (2001) *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjons-teori og diskursanalyse*. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU)/J.W. Cappelens forlag a.s.

Tolkeforbundet (2005) Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer, se vedlegg 2 bak i rapporten.

Vege, Gunnar og Anne V. Nafstad (2006) *Spor*. Teksthefte. Andebu: Andebu døvblindesenter

Anbefalt litteratur

- Daelman, M., Nafstad, A., Rødbroe, I., Souriau, J. og Visser, T. (1997):
Udvikling af samspil og kommunikation, Video og rapport. Aalborg:
Videnscenter for Døvblindfødte
- Heyes, Tony og Inger Rødbroe (1997) *Musik og samspil*, Video og rapport.
Aalborg: Videnscenter for Døvblindfødte
- Holmen, Liv (1996) Viljen og lyset, *Nordisk Vejleder nr. 19*. Dronninglund:
Nord-Press Forlag
- Jacobsen, Karl H. (1992) *Forutsetninger for Kommunikasjon med Døv-
blindfødte*. Nordisk Vejleder nr. 15. Dronninglund: Nord-Press Forlag
- Lorentzen, Per (1998) *Språk og handling*. Oslo: Tano-Aschehoug
- Nafstad, Anne (1989) *Livsrom - om betingelser for identitetsutvikling ved
medfødt døvblindhet*. Arbejdstekst nr. 9. Dronninglund: Nordisk Ud-
dannelsescenter
- Nyling, Per (2003) *Intryck som ger avtryck, leder til uttryck. At skapa kom-
munikation med vuxna dövblindfödda*. Projektrapport med video,
Finspång: Mo Gård Förlag
- Smith, Lars og Stein Erik Ulvund (1991) *Spedbarnsalderen*. Oslo: Universi-
tetsforlaget
- Svennevig, Jan (2000) *Getting acquainted in conversation: A study of initial
interactions*. Pragmatics & Beyond New Series 64, Amsterdam: John
Benjamin Publishing Company
- Vege, Gunnar, Bjartvik, Reidun Franzen, og Anne V. Nafstad (2004) *Spor*.
Video. Andebu: Andebu døvblindesenter
- Vonen, A.M, K, Arnesen, R.Th. Enerstvedt og A.V. Nafstad (1996) *Bi-
lingualism and Literacy concernig Deafness and Deaf-blindness*,
Proceedings of an International Workshop. Spesielt Part IV - Issues
concerning deaf-blindness (ss. 215-263). Skådalen Publication Series,
Oslo: Skådalen kompetansesenter
- “Communication and congenital deafblindness” er en serie på 4 utgivelser
som utgis i Sint-Michielsgestel: VCDBF/Viataal. De to første er kom-
met; Rødbroe og Janssen (2006) og Janssen og Rødbroe (2007)

Vedlegg 1

I ”Funktionsnedsættelsen medfødt døvblindhet, en nordisk vejleder” (2004) beskrives karakteristiske trekk for disse hovedgruppernes lærings- og utviklingsbetingelser:

En kombinert syns- og hørehemming vil udover konsekvensen af hver enkelt sansehemming have den meget alvorlige effekt, at flere sansehemminger påvirker hinanden i negativ retning. Det er for personer med medfødt døvblindhed ikke muligt at anvende den ene nedsatte sansefunktion til at afhjælpe den anden i reelle læringsituationer.

Derudover spiller såvel personens kognitive som sansemotoriske potentialer i høj grad ind på den konsekvens den kombinerede syns- og hørehemming har for den enkeltes muligheder for at udvikle sig og lære.

Selvom populationen af personer med medfødt døvblindhed i dag består af et bredt spekter af personer, så fremviser alle personer de karakteristiske træk på medfødt døvblindhed.

Som nedenstående beskrivelser viser, vil ikke blot sansenedsættelsernes omfang, men også personens øvrige potentialer i høj grad bidrage til kompleksiteten i funktionsnedsættelsen, som for hver enkelt person får et meget individuelt udtryk.

Personer som er helt døde og helt blinde

.... karakteristiske træk på medfødt døvblindhed er tydelige i alle situationer, og behovet for specialiseret døvblindehabilitering vil være tilstede i alle sammenhænge. Karakteristisk for denne gruppe er, at personerne er totalt afhængige af at opleve en til en samvær i en stor del af deres dagligdag. Kommunikation kan kun ske gennem krops- og berøringssansen, og oplevelser med omverdenen kan kun ske med støtte fra kompetente partnere. Behovet for at opleve mange en til en situationer aftager aldrig.

Personer som er blinde og har bevaret funktion fra høresansen

Personer i denne gruppe vil tydeligt have de karakteristiske træk på medfødt døvblindhed. Konsekvenserne af medfødt døvblindhed vil være alvorligst i forhold til udvikling af samspil og kommunikation. Alle vil etablere og udvikle samspil og kommunikation kropsligt og taktilt med støtte fra høresansen. Nogle vil bibeholde den taktile kommunikation,

andre vil senere udvikle dele af kommunikationen eller hele kommunikation ved hjælp af høresansen. Den taktile sans vil dog altid være nødvendig at inddrage i komplekse og nye situationer og i forbindelse med forflytning.

Personer som er døve og har bevaret funktion fra synssansen

For denne gruppe vil synsedsættelsens omfang sammen med de sanse-motoriske og kognitive potentialer spille en stor rolle for, hvor tydelig døvblindheden viser sig i forskellige situationer. Kommunikation vil dog altid være påvirket i alvorlig grad. Den kombinerede sansehæmning bevirker altid, at specielt udvikling af visuel kommunikation ikke sker uden støtte fra bevægelse og berøring, og at udviklingen af kommunikation ikke sker naturligt i gruppesammenhænge. Nogle vil bibeholde en væsentlig del af kommunikationen via den taktile sans, andre vil senere udvikle dele eller hele kommunikationen ved hjælp af synssansen. Den taktile sans vil dog altid være nødvendig at inddrage i komplekse og nye situationer, specielt når der er tale om kommunikation med mere end én person.

Personer som har bevaret funktion fra både syns- og høresansen

For denne gruppe oplever fagfeltet ofte, at omgivelserne har svært ved at forstå de alvorlige konsekvenser af den kombinerede sansehæmning, og at døvblindheden ofte overses. Det er også karakteristisk for denne gruppe, at samspil og kommunikation rammes alvorligst, og at personen ikke udvikler denne relation i forhold til sine kognitive potentialer medmindre personen tilbydes strategier fra døvblindehabiliteringen (først og fremmest taktile strategier). Nogle personer vil udvikle dele af eller hele kommunikationen enten med talesprog eller tegnsprog, og en del vil udover en kropslig kommunikation veksle mellem at anvende tale- og tegnsproglige elementer alt afhængig af den enkelte situation. Den taktile sans vil dog være nødvendig at inddrage i komplekse og nye situationer.

Vedlegg 2

Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer

I dette dokumentet betyr tolk alle som har offentlig godkjenning som tolk.

De yrkesetiske retningslinjene henvender seg til tolker og tolkebrukere, tolkestudenter og utdanningsinstitusjoner, arbeids- og oppdragsgivere og samarbeidspartnere.

Målsetningen med de yrkesetiske retningslinjene er å styrke tolkens etiske og faglige standard, og dermed ivareta tolkebrukerne på en forsvarlig måte. Retningslinjene skal bevisstgjøre tolken på den maktposisjon denne har i tolkesituasjonen. Videre skal retningslinjene gi tolkebrukerne innsyn i profesjonens verdigrunnlag, og inspirere tolkene til etisk refleksjon og diskusjon.

Alle oppgaver knyttet til utøvelse av tolkeyrket bygger på følgende grunnleggende verdier: profesjonalitet, kvalitet, integritet, trygghet samt respekt for alle menneskers selvbestemmelsesrett.

Tolkens oppgave i en tolkesituasjon, er å muliggjøre kommunikasjon mellom mennesker med forskjellig kommunikasjonsmetoder, på en profesjonell måte.

- Tolken har taushetsplikt jf. Forvaltningslovens §13 a-f. I tillegg er tolken underlagt den samme yrkesmessige taushetsplikt, som gjelder for enhver yrkesgruppe som er part i kommunikasjonssituasjonen.
- Tolken skal formidle budskapet og stemningen i tolkesituasjonen, samt være en kulturell brobygger mellom tolkebrukerne for å fremme god kommunikasjon. Tolken skal benytte den kommunikasjonsmetoden tolkebrukerne foretrekker.
- Tolken skal ikke delta som part i situasjonen, og ikke la egne holdninger påvirke tolkingen, men skal ved behov gi informasjon om sin funksjon.
- Tolken skal alltid vurdere sin habilitet og faglige kompetanse før oppdraget.

- Tolken skal være godt faglig forberedt til oppdraget og skal tilpasse sin fremtoning og sine klær etter oppdragets art. Tolken har ansvar for egen arbeidssituasjon og skal samarbeide med andre involverte profesjoner.
- Tolken kan velge å avbryte oppdraget, dersom situasjonen oppleves som integritetskrenkende eller utrygt for tolken.

Tolkene skal vise respekt for hverandre og bidra til å heve egen og andres kompetanse, ved faglig kollegialt samarbeid.

Vedlegg 3

E-postadressene til tolketjenestene i alle fylker i Norge:

Østfold	nav.tolketjenesten.ostfold@nav.no
Oslo og Akershus	nav.tolketjenesten.oslo.akershus@nav.no
Hedmark	nav.tolketjenesten.hedmark@nav.no
Oppland	nav.tolketjenesten.oppland@nav.no
Buskerud	nav.tolketjenesten.buskerud@nav.no
Vestfold	nav.tolketjenesten.vestfold@nav.no
Telemark	nav.tolketjenesten.telemark@nav.no
Aust-Agder	nav.tolketjenesten.aust-agder@nav.no
Vest-Agder	nav.tolketjenesten.vest-agder@nav.no
Rogaland	nav.tolketjenesten.rogaland@nav.no
Hordaland	nav.tolketjenesten.hordaland@nav.no
Sogn og Fjordane	nav.tolketjenesten.sogn.og.fjordane@nav.no
Møre og Romsdal	nav.tolketjenesten.more.og.romsdal@nav.no
Sør-Trøndelag	nav.tolketjenesten.sor-trondelag@nav.no
Nord-Trøndelag	nav.tolketjenesten.nord-trondelag@nav.no
Nordland	nav.tolketjenesten.nordland@nav.no
Troms	nav.tolketjenesten.troms@nav.no
Finnmark	nav.tolketjenesten.finnmark@nav.no

Regionsenterne for døvblinde:

Regionsenter for døvblinde
Andebu døvblindesenter
Molandsveien 44
3158 Andebu
epost: knut.johansen@signo.no
Telefon 33 43 87 00

Regionsenter for døvblinde
Skådalen kompetansesenter
Postboks 13 Slemdal
0710 Oslo
epost: tonhild.s.hauge@statped.no
Telefon: 22 70 37 00

Regionsenter for døvblinde
Statped Vest
Postboks 6039 Bergen Postterminal
5892 Bergen
epost: evabritt.andreassen@statped.no
Telefon 55 92 34 00

Regionsenter for døvblinde
Universitetssykehuset i Nord-Norge
Gimleveien 68
9019 Tromsø
epost: trine.seljeseth@unn.no
Telefon 77 75 58 40